

Socijalna hijerarhija zatvorenika u penalnom sustavu

Gutrung, Helena

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:848792>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Socijalna hijerarhija zatvorenika u penalnom sustavu

Helena Gutrung

Zagreb, rujan 2019.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Socijalna hijerarhija zatvorenika u penalnom sustavu

Helena Gutrung

Anita Jandrić Nišević, izv.prof.dr.sc.

Zagreb, rujan 2019.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad “Socijalna hijerarhija zatvorenika u penalnom sustavu” i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Helena Gutrung

Zagreb, rujan 2019.

Sažetak

Socijalna hijerarhija zatvorenika u penalnom sustavu

Ime i prezime studentice: Helena Gutrung

Ime i prezime mentorice: Anita Jandrić Nišević, izv.prof.dr.sc.

Program/modul: Socijalna pedagogija/odrasli

Penalne institucije prostorno su ograničene ustanove bogate karakterno različitim zatvorenicima s različitim kriminalnim povijestima i sposobnostima prilagodbe u vrlo kontroliranom suživotu s velikim brojem počinitelja kaznenih djela. Zahvaljujući ovakvim obilježjima, zatvori i kaznionice pogodna su mjesta za izdvajanje dominantnijih zatvorenika, ali i onih čije su karakteristike u zatvorskom okruženju nepoželjne, odnosno za razvoj socijalne hijerarhije. Ciljevi ovog rada su ustanoviti upravo koja su to zatvorenička obilježja i ponašanja koja oblikuju njihovu poziciju u socijalnoj hijerarhiji, razjasniti kako ona nastaje te koje su njezine funkcije i posljedice. Osim toga, nastojat će se prepoznati sličnosti i razlike interne socijalne hijerarhije zatvorenika unutar penalnih sustava različitih zemalja svijeta, uključujući i osvrt na situaciju u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske.

Radom je utvrđeno kako na položaj zatvorenika u socijalnoj hijerarhiji ključan utjecaj imaju sljedeći čimbenici: “muškost”, vrsta počinjenog kaznenog djela, starost i duljina boravka u penalnoj ustanovi te ponašanja vezana uz pridržavanje/kršenje zatvoreničkog koda. Prema tome, na vrhu hijerarhije nalaze se dominantni, muževni i snažni zatvorenici te stariji, iskusni zatvorenici s duljim stažem boravka u zatvorima i kaznionicama. Na najlošijim se položajima nalaze počinitelji kaznenih djela na štetu djece i žena te zatvorenici koji su u dosluhu sa zatvorskim osobljem prenoseći im interne informacije zatvoreničke subkulture. Pokazalo se kako, bez obzira na kulturološke i političke razlike u pojedinim državama, socijalna hijerarhija ima sličnu strukturu u različitim dijelovima svijeta.

Zbog postojanja socijalne hijerarhije, zatvorsko osoblje ima mogućnost korištenja pojedinih zatvorenika s obzirom na njihovu poziciju. Ona ponekad predstavlja i najučinkovitiji način održavanja reda i mira u penalnim institucijama. S druge strane, njezina prisutnost podrazumijeva i negativne posljedice, kao što su upotreba nasilja i viktimizacije radi postizanja i održavanja željenog statusa, što određene zatvorenike stavlja u rizične pozicije. Zbog svoje prirode, može imati i štetan utjecaj na rehabilitacijske postupke koje provode stručni djelatnici kaznenih tijela.

Kako bi se dobila što točnija slika socijalne hijerarhije zatvorenika kaznionica i zatvora u Hrvatskoj, autorica predlaže provedbu istraživanja po uzoru na one provedene u drugim zemljama ne bi li se rezultati istih mogli upotrijebiti za što kvalitetniju raspodjelu smještaja zatvorenika te što uspješniju organizaciju tretmana zatvorenika i zaštitu njihove sigurnosti.

Ključne riječi: socijalna hijerarhija, zatvor, kaznionica, zatvorenici

Summary

Social hierarchy among prisoners in correctional facilities

Student: Helena Gutrung

Mentor: Anita Jandrić Nišević, PhD

Program/module: Social Pedagogy/Adults

Due to being space constrained while also enriched with prisoners whose personalities differ, as well as their criminal histories and abilities to adjust to extremely controlled coexistence with numerous strangers who are also offenders of many different types of crime, correctional facilities are very suitable places for the development of social hierarchy among prisoners. In this type of environment it is common for dominant prisoners to stand out, but the same happens to those whose certain characteristics are unwanted among the prison subculture. The aim of this paper is to explain how social hierarchy among prisoners appears, what the key features and prisoners' behaviours that lead to certain positions in it are, and to establish its function and consequences while reviewing its structure in different countries around the world, including Croatia.

It can be concluded that the biggest influence on prisoners' social status have the following characteristics: masculinity, type of crime, age, length of incarceration and time spent in the jail/prison and finally, behaviours related to obeying and violating the *prisoner code*. Therefore, dominant, manly and strong prisoners can be found at the top of the social hierarchy, as well as older, more experienced ones who have been in correctional facilities for a longer time. Offenders whose victims were weaker than them and those who are informants for the prison staff are usually at the bottom of the social hierarchy. Also, throughout the paper, it has been established that the structure of the social hierarchy among prisoners remains quite similar in different parts of the world.

Because of its existence, prison staff can use social hierarchy positions and prisoners in their own advantage. It can sometimes represent the most effective way of maintaining peace and order in the prison environment. However, her presence may also bring some negative consequences, such as the use of violence and victimization in order to gain and keep the desired position. Besides that, it can have a harmful effect on prison staff's rehabilitative efforts.

To get the most accurate image of social hierarchy among prisoners in Croatia, the author suggests conducting a research modeled on those done in other countries so that its results may be used to ensure a quality distribution of prisoners' accommodation, as well as a successful treatment and prisoner security organization.

Key words: social hierarchy, jail, prison, prisoners

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Ciljevi i svrha rada	7
3. Zatvorenički kod	8
4. Kriteriji pozicioniranja unutar socijalne hijerarhije zatvorenika.....	10
4.1. Muškost.....	10
4.2. Seksualna orijentacija	15
4.3. Starost i dužina boravka u penalnoj ustanovi.....	17
4.4. Vrsta kaznenog djela.....	19
4.5. Ponašanja povezana s kršenjem zatvoreničkog koda	23
5. Procesi i čimbenici u kreiranju i održavanju socijalne hijerarhije zatvorenika.....	26
6. Zatvorske bande	29
7. Oblici socijalne hijerarhije zatvorenika u svijetu.....	32
7.1. Socijalna hijerarhija zatvorenika u zatvorskom sustavu Slovenije	32
7.2. Socijalna hijerarhija zatvorenika u penalnim ustanovama Sjedinjenih Američkih Država	38
7.3. Socijalna hijerarhija zatvorenika u penalnom sustavu Indije.....	40
7.4. Socijalna hijerarhija zatvorenika u zatvorskom sustavu Češke	43
7.5. Socijalna hijerarhija zatvorenika u kaznenim tijelima Hrvatske.....	45
8. Posljedice socijalne hijerarhije zatvorenika	47
9. Zaključak.....	50
10. Literatura.....	53

1. Uvod

Kako bi razumijevanje socijalne hijerarhije među zatvorenicima bilo jasnije i lakše razumljivo, potrebno je definirati što to, općenito u društvu, socijalna hijerarhija predstavlja. Organiziranje socijalnih grupa po hijerarhijskom redu je učinkovit način povećavanja funkcioniranja grupa, međusobne kohezije i produktivnosti jer označava, ili bi barem trebalo označavati, rangiranje po sposobnostima (Koski, Xie i Olson, 2015). U tom slučaju, svatko zauzima mjesto koje mu pripada s obzirom na uloženi trud, mogućnosti i sposobnosti. Prema tome, na vrhu se nalaze oni sposobni voditi i upravljati drugima, odnosno, oni koji su zaslužili povjerenje ostalih, niže rangiranih, članova društva ili su ga određenim ponašanjem izborili. Samim time što se nalaze na najvišim pozicijama poretka, imaju i više moći, povlastica i pristupa resursima (Koski i sur., 2015). Moglo bi se reći da je socijalna hijerarhija rang pojedinih društvenih skupina s obzirom na dostupne povlastice, resurse, utjecaj, moć i druge faktore koji zbog svoje izraženosti određuju skupinu ili pojedinca smještaju na viši ili niži položaj. Što se poželjnosti samih položaja tiče, logično je zaključiti kako bi se većina članova društva, radije našla na vrhu, nego na dnu poretka. Ne bi li dospjeli na željene pozicije, određeni pojedinci i grupe moraju se izdvojiti od drugih po raznim karakteristikama. Slična situacija može se naći i u penalnom sustavu. Kao ustanova u kojoj će određeno vrijeme provesti pojedinci raznih starosti, iskustava, sposobnosti, obrazovanja, socioekonomskog statusa i brojnih obilježja koja ih razlikuju, ali i povezuju, nije začuđujuća pojava hijerarhije i u takvom okruženju. Unatoč tome što su izdvojeni od ostatka društva, zatvorenici u zatvorima i kaznionicama žive određenu svakodnevicu, često rade, zarađuju, sudjeluju u programima tretmana i bave se slobodnim aktivnostima, odnosno imaju, iako drugačije od onog na koje su naviknuli, vlastito, umanjeno društvo. Osim formalne hijerarhije moći koja uključuje upravitelja, pravosudnu policiju i drugo osoblje, u kaznenim tijelima postoji i neformalna duboko usađena statusna hijerarhija na kojoj svaki zatvorenik postiže određenu poziciju, ili mu je ona, s obzirom na neka osobna obilježja ili ponašanja u zatvoru, dodijeljena od strane drugih zatvorenika (Caldwell, 1956). Navedene karakteristike će se detaljnije opisati kroz nastavak ovog rada.

Zatvori i kaznonice mjesta su podložna stvaranju klime u kojoj zatvorenici kroz iskorištavanje slabijih mogu izgraditi vlastite, interne, socijalne hijerarhije (Home Office Prison Service, 1993;

prema Wood, Moir i James, 2009). Connell i Farrington (1996; prema Wood i sur., 2009) navode kako se radi o socijalnom sustavu u kojem je ključna okosnica *preživljavanje jačih*. Jači su oni zatvorenici koji imaju moć i resurse (Wood i sur., 2009). Takvi zatvorenici nalaze se na vrhu hijerarhije i nerijetko namjerno razvijaju kompleksnija pravila, specifičan govor i druge karakteristike koje će ih razlikovati od ostatka zatvorenika te na taj način otežati prijelaz u više slojeve postavljanjem čvršćih granica koje je teže prevladati (Michalski, 2017). Socijalna hijerarhija je, moglo bi se reći, neodvojiva od zatvorskog sustava, djelomice zbog toga što se takvo socijalno uređenje u zatvoru potiče svojevrsnim nagrađivanjem nasilnika davanjem im visokog statusa (Ireland, 2002; prema South i Wood, 2006). Jedan od najvažnijih načina postizanja visokog položaja u hijerarhiji je vršenje nasilja nad drugim zatvorenicima, no o tome kao strategiji uspostavljanja dominacije, ali i posljedici postojanja hijerarhije, pisat će se kasnije u radu. Ukoliko zatvorenik želi visoki status, poštovanje i prihvaćanje od strane drugih, mora biti sposoban dominirati drugima (Ireland i Ireland, 2003; prema South i Wood, 2006). Međutim, sama činjenica što je neki zatvorenik snažan, dominantan i inteligentan, ne znači da će automatski biti smješten na vrh hijerarhije, kao što ni slabi i ranjivi zatvorenici ne moraju uvijek biti na dnu (Bandyopadhyay, 2006). Autorica navodi kako, primjerice, dominantan zatvorenik može biti uklonjen, s prirodne mu pozicije zbog određene vrste kaznenog djela, kao što su silovanje ili kaznena djela vezana uz seksualnu viktimizaciju djece. S druge strane, iako se neki zatvorenik na početku činio slabim i niske inteligencije, može umjesto niže pozicije, napredovati i zaraditi viši i bolji položaj jer se otkrilo kako je imućan zbog, primjerice, pljački banki. Slično hijerarhiji prisutnoj u društvu, što je zatvorenik na višem položaju, to će i njegov životni standard biti bolji (Sabo, Kupers i London., 2001). Sukladno tome, ako se nalazi na jednoj od nižih pozicija, u većem je riziku za lošijim životom te je potencijalna žrtva nasilnicima koji su vrlo često upravo na najboljim položajima u hijerarhiji. Postojanje internog socijalnog poretka ne mora se nužno smatrati lošim. Symkovych (2017; prema Meško i Hacin, 2018) spominje kako je interna socijalna hijerarhija jedina moguća opcija u zatvorskom okruženju koja omogućuje donekle miran suživot zatvorenika.

Struktura hijerarhije najviše ovisi o čimbenicima povezanim s muškosti, seksualnosti i kriminaliziranosti zatvorenika (Ricciardelli, 2014). Detaljnije o navedenim čimbenicima pisat će se objašnjavajući karakteristike koje utječu na rang u socijalnoj hijerarhiji zatvorenika, no ključno je znati kako uobičajeno položaj u hijerarhiji proporcionalno raste s muškosti i

kriminaliziranosti zatvorenika, dok su homoseksualne i feminizirane osobe u riziku za viktimizaciju, a samim time i najnižim položajem u poretku. Svaki zatvorenik zna svoje mjesto u hijerarhiji, jasno mu je što je dopušteno, što nikako ne pripada njegovom položaju te činjenica kako onim zatvorenima na dnu hijerarhije najčešće vladaju najmuževniji i najdominantniji zatvorenici (Sabo i sur., 2001). Položaj na vrhu hijerarhije nosi razne povlastice, ali i specifične rizike. Svjesni su da, unatoč tome što ih drugi zatvorenici poštuju, nisu imuni na prijetnje i fizičke sukobe jer niže rangirani zatvorenici, ukoliko žele unaprijediti svoj položaj, moraju dokazati kako su jednako ili čak i moćniji, sposobniji i nemilosrdniji od trenutno dominantnih zatvorenika (Ricciardelli, 2014). Sabo i sur. (2001) navode kako svoje pozicije zatvorenici moraju dokazivati ukoliko se nađu u situaciji u kojoj njihov položaj postane upitan i zahtijeva ponovno uvjeravanje u sposobnosti i zasluženost ranga.

Potrebno je naglasiti kako visok položaj u hijerarhiji ne podrazumijeva uvijek i vodstvo ili borbu za nadmoć. Određeni zatvorenici mogu zadobiti veliko poštovanje drugih zatvorenika zahvaljujući nekim svojim obilježjima, kao što su dugi boravak u penalnoj ustanovi, počinjenje određenih kaznenih djela ili mirno služenje kazne. Na taj način nalaze se na vrhu hijerarhije, ali ukoliko to ne žele, za vrijeme izdržavanja kazne, ne nastoje zadobiti vodeću poziciju. Zadovoljni su izdržavanjem kazne bez izazivanja drugih, bez uplitanja u tuđe probleme i održavanjem neutralnih i neprisnih odnosa sa zatvorenima, ali i sa zatvorskim osobljem. Ponekad se i takvo ponašanje zatvorenika cijeni. Drugi zatvorenici u takvim pojedincima prepoznaju zrelost i mudrost, pogotovo ako su već duže vrijeme na izdržavanju kazne.

Cavan (1948; prema Caldwell, 1956) navodi općenitu stratifikaciju socijalnih klasa između zatvorenika i iako se radi o starim podacima, ovaj prikaz može služiti kao okosnica za razumijevanje današnje podjele zatvorenika jer je, u konačnici, logika podjele ostala slična pa se može pretpostaviti kako se i sama hijerarhija ne razlikuje značajno:

- Više slojeve čine politički zatvorenici te zatvorenici s nadmoćnim statusom, usmjereni su na vođenje ostalih, kao i na postizanje i zadržavanje društvene moći te kontroliranje ponašanja i mišljenja zatvorenika.
- U srednju klasu pripadaju zatvorenici koji svoju kaznu služe dosta mirno, poštujući, održavajući i provodeći zatvorenički kod.

- Niže pozicije zauzimaju počinitelji seksualnih delikata, neobrazovani ili mentalno zaostali zatvorenici.
- Početnici, odnosno, novi zatvorenici i pridošlice, nalaze se pri dnu hijerarhije. Ovdje uglavnom pripadaju mlade osobe koje su prvi put osuđene na kaznu zatvora.
- Na samom dnu nalaze se socijalno izgnani zatvorenici koji su najčešće izolirani zbog svojih špijuniranja i *cinkarenja* zatvorskom osoblju.

Temeljem navedenog, jasno je kako su pri vrhu dominantni, moćni i odani zatvorenici, dok dno hijerarhije čine počinitelji seksualnih kaznenih djela, „izdajice“ zatvoreničkog koda zbog dosluha s osobljem te zatvorenici bez zatvorskog i kriminalnog iskustva. I daljnja su istraživanja pokazala kako su upravo te karakteristike neke od najbitnijih u izgradnji položaja u zatvoreničkoj socijalnoj hijerarhiji. Bandyopadhyay (2006) navodi kako razna obilježja međusobno djeluju na konačni rang zatvorenika u poretku, a od njih su ključni dominantnost, muškost, priroda počinjenog kaznenog djela, političke veze, duljina kazne, prijašnje vrijeme provedeno u penalnom sustavu, recidivizam i slično. Na strukturu socijalne hijerarhije utječe i zatvorenički kod (Jones, 2014). Kršenje internih pravila smatra se izdajom i može ozbiljno naštetiti poziciji zatvorenika, ali i njihovoj sigurnosti. Prema tome, za razliku od poštivanja službenih zatvorskih pravila, što se može obilježiti kao pretjerana poslušnost i doprinijeti niskom položaju na hijerarhiji, pridržavanje zatvoreničkog koda bitan je čimbenik u određivanju ranga zatvorenika, odnosno postizanju boljeg položaja. Oni zatvorenici koji slijede ta neformalna pravila takvim činom pokazuju poštovanje prema drugim zatvorenicima i potvrđuju svoju želju za uklapanjem i donekle mirnim suživotom s ostalima. To ponašanje može, ali ne mora biti, nagrađeno boljim položajem na ljestvici, dok će, s druge strane, vrlo vjerojatno njegovo kršenje biti kažnjeno, ako ne i ozbiljnijim posljedicama, barem niskom pozicijom u hijerarhiji.

Ricciardelli (2014) navodi kako je latentna funkcija socijalne hijerarhije zatvorenika održavanje reda stvaranjem svojevrsnog redosljeda koji određuje tko je u riziku za viktimizaciju, u kolikoj količini te od koga, a zatvorenici se uglavnom s takvim poretkom i slažu. U procesu razjašnjavanja stečene ili dobivene pozicije u socijalnoj hijerarhiji, što između različitih skupina zatvorenika, a što unutar iste grupe, vrlo često dođe do nasilnog ponašanja, pri čemu je nasilje zapravo instrument postizanja željenog učinka (Terehovičs, 2003).

Istraživanja socijalne hijerarhije zatvorenika prvenstveno su usmjerena na mušku zatvorsku populaciju. Prema tome, i ovaj će se rad usmjeriti upravo na socijalnu hijerarhiju kaznenih tijela čiji su zatvorenici muškog spola. Više je razloga fokusiranja na muške počinitelje kaznenih djela, umjesto na one ženskog spola. Naime, u penalnim ustanovama, pa tako i u hrvatskom kaznenom sustavu, prevladavaju muški zatvorenici. Također, osim u pojedinim vrstama kaznenih djela, udio ženskih počiniteljica je manji od muškog. Žene su manje sklone počinjenju kaznenih djela s elementima nasilja, u okviru grupe ili organizacije te kaznenih djela vezanih uz seksualno nasilje, a upravo su ova djela u zatvoreničkoj hijerarhiji najviše stigmatizirana (Jadrešin i Mustapić, 2014). S obzirom na to da su češće počiniteljice onih delikata za čije su počinjenje namijenjene niže i lakše kazne (Martinović, 2011; prema Jadrešin i Mustapić, 2014), u kaznenom tijelu provode kraće vrijeme, što zapravo znači da je fluktuacija zatvorenica češća te je stoga teže uspostaviti čvrstu socijalnu hijerarhiju. Međutim, možda najvažniji razlog zbog kojeg je većina istraživanja, pa tako i ovaj rad, usmjerena na muška kaznena tijela, jesu brojne spolne razlike u obilježjima ličnosti i odgoju. Društvena i kulturna očekivanja prema muškarcima i ženama od djetinjstva nisu jednaka, jer dok je kod dječaka submisivnost neprihvatljiva, kroz odgoj djevojaka često je poželjna osobina, a neka tipična muška obilježja, poput agresivnosti i asertivnosti nedopuštene su karakteristike (Lotar i sur., 2010; prema Jadrešin i Mustapić, 2014). Za uspostavljanje socijalne hijerarhije, barem u muškim penalnim institucijama, kao što će biti objašnjeno, ključna je uloga muškosti- na vrhu hijerarhije nalaze se dominantni i muževni zatvorenici, dok su oni percipirani feminiziranima, na dnu. Kako kod žena nije izražen ideal muškosti koji trebaju zadovoljiti i time se istaknuti od ostatka zatvorenica, razvoj tipične socijalne hijerarhije kakva postoji u muškim zatvorima i kaznionicama, nije toliko snažno izražen. Seligson, Zaitzow, Thomas i Passe-Smith (2003) navode kako je socijalna hijerarhija i organizacija zatvorenica više slična obiteljskom funkcioniranju nego statusnom rangiranju koje je prepoznatljivo kod muških zatvora i kaznionica. Autori objašnjavaju kako se žene zatvorenice zbliže i formiraju odnose, ponekad homoseksualne, koje su kao „fiktivne obitelji“. Manji postotak zatvorenica, zahvaljujućim svojim muževnim obilježjima, preuzima ulogu mačo muškarca, što im, naročito zbog homoseksualnih veza, može donijeti veliku popularnost (Van Wormer, 2010).

Neki oblik socijalne hijerarhije zatvorenica zasigurno postoji, i predstavlja zanimljiv koncept vrijedan istraživanja, no s obzirom na specifičnosti muške populacije, čini se kako je njihova

socijalna hijerarhija intenzivnija, strukturiranija i kako pojedini položaji u njoj rezultiraju ozbiljnijim posljedicama. Spomenuti čimbenici vezani uz zatvorsku populaciju muškog spola će se, uz ostale karakteristike, opisivati i analizirati kasnije u radu.

2. Ciljevi i svrha rada

Kao što je vidljivo u uvodnom dijelu rada, socijalna hijerarhija zatvorenika je kompleksna i već dugo postojeća pojava u različitim penalnim sustavima na čiji opstanak i strukturu utječe širok broj čimbenika. S obzirom na to, pitanja na koja će se ovaj rad usmjeriti jesu identifikacija i analiza ključnih kriterija koji utječu na statusni položaj zatvorenika u hijerarhiji.

Osim analize najvažnijih karakteristika čiji je učinak na strukturu hijerarhije najveći, rad će se baviti i procesima te čimbenicima koji igraju glavnu ulogu u kreiranju i održavanju interne socijalne hijerarhije zatvorenika.

Treće istraživačko pitanje tiče se raširenosti i oblika socijalne hijerarhije u različitim dijelovima svijeta, uključujući i Hrvatsku. S obzirom na brojne kulturološke, političke, penalne i demografske razlike tih država, preostaje utvrditi razlikuju li se, te ako da, u kojem stupnju, i na području socijalne hijerarhije zatvorenika u svojim penalnim institucijama.

Na kraju, uzevši u obzir njezin neupitan utjecaj na organizaciju i doživljaj zatvorskog života, preostaje pitanje posljedica postojanja socijalne hijerarhije na zatvorenike, njihovo zdravlje i uspješnost rehabilitacijskog procesa.

Svrha rada je sveobuhvatno prikazati strukturu i uzroke socijalne hijerarhije zatvorenika penalnih sustava raznih zemalja, elaborirati njezin utjecaj na kvalitetu života zatvorenika i tretmanskih postupaka usmjerenih njihovoj rehabilitaciji kroz istovremeno pružanje kritičkog osvrta.

3. Zatvorenički kod

Za objašnjenje socijalne hijerarhije zatvorenika, potrebno je početi od razumijevanja njihovog internog koda. Cordilia (1983; prema Schwaebe, 2006) navodi kako zatvorenici kroz svoja interna pravila pokazuju solidarnost, odanost i poštovanje prema drugim zatvorenicima tako što se jasno odvajaju od zatvorskog osoblja. Radi se o skupu pravila i ponašanja kojih bi se zatvorenici trebali pridržavati kako bi se smatrali dijelom zatvoreničkog društva i subkulture, kako bi pokazali odanost i distancirali se od osoblja te pokazali otpor prema službenim zatvorskim pravilima, koja im, iz njihove pozicije, štete. Wellford (1967) spominje kako su interne zatvoreničke norme u suprotnosti s onima zatvorske administracije i zabranjuju informiranje osoblja o događanjima unutar zatvoreničke subkulture, o planovima bijega ili bilo kakvim aktivnostima koje su zabranjene formalnim pravilima ustanove, osim toga, uključuju i prihvaćanje sudjelovanja u tretmanu i terapiji samo kako bi se zadovoljili službenici i dobile povlastice, zadovoljavanje seksualnih potreba i važnost uključivanja u skupine radi zaštite od ostatka zatvorenika i zatvorskih zaposlenika. Zatvoreničkih pravila ima puno, no za potrebe ovog rada izdvojit će se ona ključna za određivanje statusnog položaja zatvorenika u hijerarhiji. Neke od bitnih neformalnih internih zatvoreničkih normi vezanih uz socijalnu hijerarhiju su: (Weinrath, 2016: 25-26; prema Meško i Hacin, 2018:336)

- *Pametni zatvorenici diskretno obavljaju svoje poslove i rješavaju probleme te su kao takvi poštovani u zatvoru,*
- *Počinitelji teških nasilnih djela na višim su pozicijama u socijalnoj hijerarhiji,*
- *Oni zatvorenici koji su tek započeli svoje izvršavanje kazne zatvora imaju lošiji status od onih koji su u zatvoru već dulje vrijeme,*
- *Na dnu hijerarhije nalaze se zatvorenici koji prosljeđuju informacije zatvorskom osoblju te trebaju biti fizički zlostavljani ili ubijeni,*
- *Počinitelji seksualnih delikata nalaze se pri dnu hijerarhije, dok su zlostavljači djece na samom dnu te*
- *Ne smije se pokazivati nikakva slabost, važno je zauzeti se sebe i biti snažan.*

Kao što je vidljivo u izdvojenim pravilima koda, načini zauzimanja određenog statusa i visina pojedine pozicije s obzirom na određena ponašanja i obilježja, ukomponirani su u neformalne norme kojih se većina zatvorenika pridržava ili bi to barem trebali, ukoliko se žele uklopiti u zatvoreničku subkulturu. Prema tome, za neke se zatvorenike već samim dolaskom zna kojem će dijelu hijerarhije, nižem ili višem, pripadati tijekom svog boravka u penalnoj ustanovi. Dakle, može se zaključiti kako zatvorenički kod ima svoj učinak na odnose između zatvorenika te na strukturu socijalne hijerarhije, čak i nepoštivanje istog od strane zatvorenika utječe na statusni poredak- onaj tko odbija voditi se normama zatvoreničke subkulture i slušati ih, najvjerojatnije će biti izopćen iz društva i trpiti određene posljedice; odnosno, naći će se na dnu hijerarhije.

Osim toga, zatvorenički se kod temelji na slici idealnog muževnog muškarca koji aktivno vlada prostorom u kojem se nalazi, čini ga svojim, ima najviši i nadmoćan status koji zadržava korištenjem brojnih resursa i ponašanja, a u praksi, najbliži tom idealu jest moćan, dominantan i uspješan zatvorenik kojeg ostali zatvorenici slušaju (Dirga, Lochmannová i Juříček, 2016).

Ukoliko zatvorenik poštuje zatvorenički kod i prihvati socijalnu hijerarhiju te joj se pokori, postaje dijelom subkulture zatvorenika, a potencijalno može pripadati i jednoj od grupa, ovisno o tome zauzima li višu ili nižu poziciju u hijerarhijskoj podjeli. U tom slučaju, zatvorenik zadovoljava svoju potrebu za pripadanjem jer postaje dijelom nove subkulture ili grupe (Galtung, 1958). S obzirom na to, osim što je uloga socijalne hijerarhije organizacija zatvorenika i održavanje mira i unutarnjeg reda, omogućava mu ulazak u zatvoreničko društvo, čak i ako to znači položaj na dnu. Njezino poštivanje je svojevrsni instrument za osjećaj pripadanja u socijalnu grupu.

4. Kriteriji pozicioniranja unutar socijalne hijerarhije zatvorenika

Pregledom literature (Bandyopadhyay, 2006; Meško i Hacin, 2018; Ricciardelli, 2014; Michalski, 2017), izdvajaju se sljedeći kriteriji pomoću kojih se dobiva slika unutarnje socijalne hijerarhije između zatvorenika: muškost, vrsta počinjenog kaznenog djela, starost i duljina boravka u penalnoj ustanovi te ponašanja vezana uz kršenje/poštivanje zatvoreničkog koda. Ova se obilježja smatraju ključnima u određivanju pozicije zatvorenika u socijalnoj hijerarhiji.

Važno je naglasiti kako njihova primijenjivost ne mora biti univerzalna zbog brojnih kulturalnih razlika pojedinih država, pa tako i same zatvoreničke populacije istih.

Ove karakteristike međusobno su povezane i isprepletene te nerijetko jedna upućuje na drugu. Položaj zatvorenika u socijalnoj hijerarhiji najčešće se dobiva kombinacijom raznih kriterija i obilježja. Ono što se u literaturi najviše ističe, jest muškost zatvorenika i njezina važna uloga u pozicioniranju zatvorenika više ili niže u socijalnom poretku.

4.1. Muškost

Za razumijevanje važnosti muškosti u izgradnji i održavanju zatvoreničke socijalne hijerarhije, potrebno je ukratko objasniti sociološki koncept hegemonične muškosti koji određeni autori koriste i u objašnjavanju socijalne hijerarhije u društvu. Samim time, s obzirom na strukturu i kriterije socijalne hijerarhije zatvorenika, može se smatrati i prikladnim načinom pojašnjenja iste. Connell (1987; prema Bird, 1996) hegemoničnu muškost definira kao održavanje praksa koje institucionaliziraju nadmoć dovoljno muževnih, snažnih i dominantnih muškaraca nad ženama i muškarcima koji su podređeni, nedovoljno muževni i homoseksualni. Jewkes (2005; prema Michalski, 2017) zaključuje kako muškarci u penalnim institucijama moraju izgraditi identitet za javnost, odnosno druge zatvorenike i osoblje, ne bi li se uklopili i izborili svoju poziciju u hijerarhiji koja se temelji na pretjeranom naglašavanju i izražavanju muževnosti. Autorica navodi kako u održavanju socijalne hijerarhije veliku ulogu ima upravo hegemonična muškost. Hearn (2004) objašnjava kako se dominantnost muškaraca očituje kroz agresivnost, nasilno ponašanje, poštovanje od strane drugih, strogoću, fizičku snagu te kontroliranje

resursima. U našem je društvu, s muškosti vrlo blisko povezano i nasilje te se nerijetko koristi radi naglašavanja muškosti i stjecanja dominacije (Hefner, 2009). Međutim, unatoč posjedovanju ovih karakteristika, zatvorenici koji su dominantni pa samim time i percipirani kao muževni, uglavnom se nasilno ponašaju skriveno, odnosno, ne upadaju u nevolje, znaju kako se kada treba ponašati, kako tretirati zatvorenike, a kako osoblje ne bi li se izbjegla potencijalna kazna. Često imaju i svoje podanike koji „prljavi posao“ odraduju umjesto njih. Iako zadovoljavaju ideal hegemonične muškosti, nadopunjuju je i svojom snalažljivošću i/ili inteligencijom koje im omogućavaju održavanje dominantnog statusa bez negativnih posljedica za njih same. Slika hegemonične muškosti u Sjedinjenim Američkim Državama i Europi uključuje nemogućnost izražavanja bilo koje emocije osim ljutnje, homofobiju, degradiranje žena i ženskih obilježja kod muškaraca i druge karakteristike (Brittan, 1989; prema Kupers, 2005). Unatoč tome što većina muškaraca zapravo ne zadovoljava obilježja ovog oblika muškosti, ona svoju važnost ima u prenošenju definicije i predodžbe muževnosti u brojne kulture gdje i dalje prevladava takva slika “pravog muškarca” (Michalski, 2017). Iako postoje određena neslaganja oko definiranja hegemonične muškosti, ključno je da taj oblik muškosti uključuje isključivu heteroseksualnost, dok, potiskujući druge oblike muškosti, dominira njima (Connell, 1995; prema Anderson, 2002). Moglo bi se reći kako je hegemonična muškost kulturalni ideal muškosti kako za muškarce, tako i za žene (Jewkes i sur., 2015). Ovaj koncept raširen je u društvu i zbog toga njegova promjena nije jednostavna jer zahtijeva promjene u idealima na društvenoj razini (Jewkes i sur., 2015). Nazove li se ovakav oblik razmišljanja hegemoničnom muškosti ili nekako drugačije, svejedno se može primijetiti kako je raširen i već dugo usađen u društvene stavove, ideale i promišljanja. Mnoga društva i brojni ljudi i dalje smatraju kako su homoseksualci manje muškarci, da su žene podređene te posjeduju tradicionalna vjerovanja poput onih da su muškarci fizički snažniji, dominantni, agresivni i zaslužuju poštovanje drugih. S obzirom na to da je zatvorska populacija svojevrsni uzorak društva u koji se preslikavaju njegova vjerovanja, ne čudi kako se takva viđenja heteroseksualnih i homoseksualnih muškaraca te žena prenose i u penalni sustav. Hegemonična muškost je u zatvorskom okruženju intenzivirana i ima još značajniju ulogu nego izvan nje jer je u zatvorima tradicionalna i normativna definicija muškosti raširena i poprima važnost u zauzimanju određene pozicije u socijalnoj hijerarhiji (Ricciardelli i Spencer, 2014; prema Michalski, 2017). Osim toga, Sabo i sur. (2001; prema Bandyopadhyay, 2006) navode kako u okruženju u kojem prevladava jedan spol, u ovom slučaju muški, koji razvija neseksualne

odnose, odvojenost od drugog spola i hijerarhijsko uređenje odnosa između muškaraca doprinose razvoju hegemonične muškosti. Upravo su ove karakteristike tipične za većinu muških zatvora i kaznionica (Bandyopadhyay, 2006). Stoga, ne čudi kako su na vrhu hijerarhije upravo oni zatvorenici koji, barem naizgled, zadovoljavaju tradicionalne standarde muškosti.

Iako to nije jedini oblik muškosti, dugo je bio prevladavajući u velikom broju društva obuhvaćajući time širok broj muškaraca i žena koji su na taj način skrojili sliku „idealnog muškarca“. Unatoč tome što je hegemonična muškost stereotipan koncept kojeg se muškarci često ne pridržavaju čvrsto, njegov utjecaj očituje se u strahu i brizi da ih se zbog „netipično muških“ ponašanja, ne doživljava kao manje muževne (Kupers, 2005). S druge strane, Bandyopadhyay (2006) navodi kako, iako postoji neki ustaljeni koncept hegemonične muškosti čijem zadovoljavaju zatvorenici teže, dominantni pojedinci koji su na vrhu hijerarhije ponekad nisu i ne moraju biti oličenje njegove tradicionalne predodžbe. Naime, opisuje dvije verzije hegemonične muškosti. Prva je tradicionalni, već objašnjen koncept. Drugi je zatvorenička verzija. Kod takvih zatvorenika je najbitnija karakteristika sposobnost manipulacije pravilima stvarajući time ravnotežu između odnosa s drugim zatvorenicima i odnosa sa zatvorskim osobljem zadržavajući pritom međusobno poštovanje i izostanak uplitanja u tuđe probleme. Međutim, ta se dva oblika uglavnom preklapaju i za uspostavljanje dominacije, potrebne su određene karakteristike obje verzije.

Jewkes (2002; prema De Viggiani, 2012) navodi kako služenjem zatvorske kazne, zatvorenici gube autonomiju i mogućnost izbora što može negativno utjecati na njihov doživljaj vlastite muškosti koja je za mnoge muškarce centar identiteta. Ne bi li zadržali dio te muškosti i očuvali svoj osjećaj identiteta, zatvorenici nastoje naglašavati dijelove muževnosti izgledom ili ponašanjem. To se uglavnom očituje kao uspostavljanje dominacije nad ostalim zatvorenicima. Na taj način mogu drugim putem zadovoljiti svoju potrebu za muškosti jer svojom nadmoći i vladanjem nad drugima potvrđuju vlastitu snagu te tako stvaraju dojam uspješnog ostvarenja tradicionalnih muških zadataka i obilježja. Oni koji te karakteristike ne posjeduju, prirodno su manje muževni, taj dio identiteta nije im jednako važan ili kod njih nije izražen u skladu s društveno očekivanom razinom, vrlo vjerojatno se ne budu našli na povoljnom hijerarhijskom položaju. Nasuprot njih, na najvišim mjestima hijerarhijske ljestvice nalaze se dominantni zatvorenici, poznati po svojoj muškosti.

Muževnost je vjerojatno najvažniji čimbenik koji pridonosi boljem ili lošijem položaju na socijalnoj ljestvici zatvorenika i iz nje zapravo proizlaze svi ostali kriteriji. Kako se muškost vrlo često povezuje sa snagom, dominantnošću i moći, nije neobično očekivati kako će se osobe s ovim karakteristikama naći pri vrhu socijalne hijerarhije zatvorenika. S druge strane, ženstvenost može asociirati na osjetljivost, podređenost i nježnost. Iz tih razloga, zatvorenici s prepoznatim feminiziranim obilježjima uglavnom se nalaze najniže na socijalnoj hijerarhiji (Sabo i sur., 2001). Muškost i ženstvenost društveno su oblikovani konstrukti s tradicionalno pripojenim obilježjima koja su očekuju od pojedinog spola. Upravo zbog toga što se radi o društvenim konstruktima, može se pretpostaviti kako će se jednaka vjerovanja preslikati i u zatvorsko okruženje, pogotovo zato što se radi o, uglavnom muškoj, spolno homogenoj grupi. U takvim uvjetima, gdje se klasične karakteristike spolova ne mogu automatski pridati temeljem pripadnosti muškom ili ženskom spolu, traže se razlike i nijanse između samih zatvorenika na temelju muškosti. U slučaju odstupanja od predviđene slike, u društvu su takvi pojedinci nerijetko doživljeni negativno drugačijima zbog čega se osjećaju odbačeno ili su uistinu izolirani od strane onih koji se čvrsto drže tradicionalnih muških i ženskih uloga i karakteristika. Kako su i zatvori i kaznionice na neki način zasebna umanjena društva, nije neobičan prijenos takvog poretka i odnosa i na zatvorenike. Dakle, izdvajaju se oni s tipičnim „muškim“ obilježjima i ponašanjima kao što su nasilno ponašanje i nadmoć, ali i nedovoljno muževni zatvorenici koji svojim fizičkim izgledom ili drugim ponašajnim obilježjima zatvorenike podsjećaju na žene. S obzirom na to da su u većini institucija zatvorenici muškarci koji su u podjednakom položaju i oduzeti su im svi ostali načini izražavanja identiteta, naglašavanje muževnosti i rangiranje po tom kriteriju čini se kao logičan izbor. No, kako se po muškosti izdvojiti iz skupine muškaraca i spriječiti pad na posljednje mjesto u hijerarhiji? Uspostavljanje dominacije nije jednostavan zadatak, a strategija kojom se zatvorenici često koriste jest zlostavljanje. Uglavnom su zatvorenici s vrha hijerarhije ujedno i zlostavljači ili su do te pozicije dospjeli koristeći se upravo nasilnim ponašanjem i ucjenjivanjem. Uključivanjem u nasilno ponašanje, zatvorenici potvrđuju i izražavaju svoju muškost kroz dominantnost, kontrolu nad drugima i agresivnost (Hefner, 2009). Međutim, samo zlostavljanje zahtijeva neke preduvjete, a to su upravo obilježja muškosti. Zbog važnosti nadmoći, snage i muževnosti, zatvorenici izoliraju, ponižavaju i fizički zlostavljaju one koji ne zadovoljavaju kriterije tražene muškosti (Shoham, 2015). Dominantni pojedinci se razlikuju po određenim obilježjima, ali ono što im je uglavnom zajedničko jest

upravo muževnost. Feminiziranim muškarcima neformalno je zapravo zabranjeno otvoreno tražiti nekakvu moć ili utjecaj u zatvoru, a kamoli posjedovati je (Peek, 2004). S obzirom na to da se ženstvenost u zatvorskom sustavu izjednačava sa slabošću, nije začuđujuće kako se upravo zatvorenici s takvim karakteristikama nalaze pri samom dnu hijerarhije te su nerijetko žrtve silovanja ili nekih drugih oblika zlostavljanja (Peek, 2004). Čak i pojedina specifična ponašanja koja upućuju na feminiziranost zatvorenika, mogu biti primjećena i imati negativan utjecaj na njegovu hijerarhijsku poziciju. Shoham (2015) navodi kako poslušnost, slabost, traženje pomoći, izražavanje emocija i slična ponašanja mogu upropastiti reputaciju zatvorenika i potkopati njegovu muževnost. Na nepoželjnost posjedovanja ženskih osobina i njihov negativan utjecaj na socijalni položaj zatvorenika upućuje i jedno od tipičnih normi zatvoreničke subkulture, *budi muškarac ili riskiraj biti doživljen kao žena* (Sykes i Messinger, 1960; prema Meško i Hazin, 2018). Prema Sabo i sur. (2001), svaka uloga na dnu hijerarhijske ljestvice zatvorenika na neki način povezana je sa ženstvenim osobinama, odnosno sa slabošću s kojom se često identificira. Tako autori navode kako su na hijerarhijski najnepovoljnijem položaju oni zatvorenici koji se smatraju *slabom karikom, cinkarošima* ili oni homoseksualne orijentacije s vidljivo feminiziranim ponašanjima ili obilježjima. Pridavanjem takvih etiketa, zapravo ih se okrivljuje za nedovoljnu muževnost. Najčešće žrtve seksualnog zlostavljanja upravo su zatvorenici koje su ostali zatvorenici doživljavali kao feminizirane, odnosno manje muževne (Smith i Batiuk, 1989; prema Hensley, Tewksbury i Castle, 2003).

Za zatvorsku populaciju (posebno za dominantne zatvorenike na vrhu hijerarhije) zapravo je karakteristična toksična muškost koja se može povezati uz već spomenutu hegemoničnu muškost, a uključuje ponašanja koja su socijalno destruktivna zbog snažne usmjerenosti na dominaciju nad drugima (Kupers, 2005). To su primjerice jaka natjecateljska nastrojenost, neosjetljivost, pohlepa, nezainteresiranost za osjećaje drugih, spremnost na upotrebu nasilnog ponašanja kao rješenja problema te podcjenjivanje, stigmatizacija i pokoravanje žena, homoseksualaca te muškaraca koji iskazuju feminizirana obilježja (Kupers, 2005). Navedena obilježja mogu se prepoznati kod zatvorenika pri samom vrhu socijalne hijerarhije, onih koji to žele postići ili njihova upotreba može biti dobar način za postizanje istog.

Zaključno, jednostavno bi se moglo reći, što je zatvorenik više percipiran kao muževan, što zahvaljujući fizičkom izgledu, što njegovim ponašanjima i postupcima, to je vjerojatnije da će imati bolji položaj u socijalnom poretku zatvorenika.

4.2. Seksualna orijentacija

Uloga seksualne orijentacije u određivanju položaja u zatvoreničkom socijalnom poretku zapravo proizlazi iz važnosti posjedovanja obilježja povezanih s muškosti. Naime, muške osobe homoseksualne orijentacije u društvu se, tradicionalno, podcjenjuju, odnosno, njihova se muškost smatra manje vrijednom. Iz tog ih razloga, drugi muškarci ili žene tradicionalnih vjerovanja, mogu nazivati pogrdnim imenima aludirajući na njihovu povećanu ženstvenost, a nedovoljno izraženu muževnost. U okruženju u kojem se gotovo isključivo nalaze muškarci i to, poznavajući općenite karakteristike osobnosti i ponašanja zatvorske populacije, muškarci teških ličnosti i vrlo ustaljenih stavova o rodnim ulogama i muškosti, može se pretpostaviti kako će se kod velikog broja pojaviti slična razmišljanja o homoseksualcima. Iako istospolne seksualne aktivnosti u zatvorskom okruženju nisu neuobičajene, homofobija je u zatvorima vrlo raširena (Gianoulis, 2006). Osim toga, nerijetko su upravo oni dominantni zatvorenici koji su pri vrhu hijerarhije homoseksualno aktivni. Međutim, u tom se slučaju radi o obliku zlostavljanja drugih zatvorenika. Odnosno, tim ponašanjem učvršćuju moć i postojeći položaj prikrivajući vrlo često zadovoljavanje vlastite seksualne potrebe načinom održavanja dominacije. Moglo bi se reći da je homoseksualnost dopuštena onima koji već imaju ustaljen visoki položaj u hijerarhiji, odnosno ulogu zlostavljača. Takvi zatvorenici sebe percipiraju heteroseksualnima i svoju ulogu u hijerarhiji smatraju puno drugačijom od one njihovih žrtava (Peek, 2004). Ostalima, ukoliko ne odaju dovoljnu muževnost prijete opasnost postajanja žrtvom. Shoham (2015) navodi kako se zbog patrijarhalne klime koja vlada u većini zatvorskog sustava homoseksualce izjednačava sa ženama, što ih čini podređenim članovima zatvorskog društva i potencijalnim žrtvama nasilja. Za takve zatvorenike, nizak, možda i najniži položaj u poretku sa sobom nosi niz zaduženja koja se tradicionalno smatraju ženskim poslovima. Primjerice, radi se o podređenim poslovima kao što su kuhanje i nošenje kave, slaganje kreveta, čišćenje ćelija i pranje odjeće, a zabranjeno im je i imati moć nad drugima (Peek, 2004). Zatvorenici smatraju kako bi oni homoseksualnih sklonosti

svoje aktivnosti trebali skrivati od drugih jer u suprotnom, slijede posljedice za takvo ponašanje (De Viggiani, 2012). Dakle, uloga seksualnosti u određivanju socijalnog statusa zatvorenika u velikoj je mjeri povezana s muškosti. Naime, s obzirom na to da se homoseksualnost, ne samo u zatvorskom sustavu, već i u društvu, povezuje sa slabošću i nedovoljnom muškosti, takvi su zatvorenici od samog početka u nepovoljnijem položaju od ostalih. Vrlo je vjerojatno kako će se u jednom trenutku svojeg boravka, naći na najlošijem položaju hijerarhije, odnosno kako će biti žrtve nekog oblika zlostavljanja od strane dominantnijih zatvorenika.

Prema Ricciardelli (2014) zatvorenici pušteni na uvjetni otpust govoreći o iskustvu u zatvorskom sustavu slažu se kako oni zatvorenici za koje se smatra da su homoseksualne orijentacije zauzimaju niže pozicije socijalne hijerarhije. Kao što je već spomenuto, i osuđenici navode kako nizak položaj proizlazi iz tradicionalnog razumijevanja muškosti prema kojem je heteroseksualnost ugrađena u prevladavajuće konstrukcije muževnosti (Connell, 1992, 1995, 2005; prema Ricciardelli, 2014). Isti autor navodi kako se za vrijeme boravka u zatvorima, zatvorenici trude sakrivati ponašanja i želje koji bi druge mogli navesti na ideju kako su homoseksualci. Jedini način za izbjegavanje zlostavljanja je zapravo potiskivanje velikog dijela svog identiteta (Ricciardelli, 2014). U okruženju u kojem se moraju potpuno prilagoditi i u kojem gube svaki oblik kontrole i moći nad svojim životom, potreba za mijenjanjem i skrivanjem i vlastitog identiteta nije zahvalan zadatak. Tolika količina cjelodnevne samokontrole nije jednostavna, pogotovo za populaciju zatvorenika, kod kojih je ionako snižena sposobnost samokontrole. Takvo ograničavanje ponašanja, misli, nagona i drugih aspekata života može imati negativan utjecaj na zdravlje zatvorenika. Stoga, ne čudi kako su homoseksualni zatvorenici izvještavali o značajnoj razini anksioznosti (Richmond, 1978; prema Ricciardelli, 2014). Zasiurno takvi problemi mentalnog zdravlja proizlaze i iz njihovog niskog položaja na zatvoreničkoj socijalnoj hijerarhiji jer zbog loše pozicije uglavnom slijedi i veći rizik za viktimizaciju. Osim toga, spoznaja drugih zatvorenika o homoseksualnosti pojedinog zatvorenika povećava vjerojatnost stigmatizacije i etiketiranja (Ricciardelli, 2014). Konačno, kao što je već spomenuto, definitivno je vidljiva povezanost muškosti i utjecaja seksualne orijentacije na položaj u socijalnoj hijerarhiji zatvorenika. Muškarci bez tradicionalnih muževnih obilježja i homoseksualci nisu poštovani od ostatka zatvoreničke populacije, imaju najniži rang u socijalnom poretku i zapravo nisu ni smatrani muškarcima.

Specifična skupina u zatvorskoj populaciji su transseksualni zatvorenici. Peek (2004) navodi kako su u posebnom riziku za bilo koji oblik viktimizacije, uključujući fizičko i seksualno zlostavljanje pa čak i smrt. S obzirom na već spomenute razloge zauzimanja niskih položaja u socijalnoj hijerarhiji, od kojih je ključan nedostatak muškosti, ova informacija ne čudi. Naime, transseksualci posjeduju i više ženskih obilježja od ostatka zatvorenika, a kao što je već utvrđeno, u očima zatvorenika, ženstvenost se izjednačuje sa slabošću. Zbog svojih ženstvenih obilježja i spremnosti na preuzimanje tipičnih ženskih karakteristika i ponašanja, vrlo su poželjni kao seksualni partneri dominantnijim zatvorenicima (Donaldson, 2001; prema Sabo i sur., 2001). Kako su, zbog svojih specifičnosti, u velikom riziku od viktimizacije, jedna od opcija je smještanje u posebne odjele ili ustanove. S druge strane, i takva segregacija može biti psihološki štetna za zatvorenike jer se mogu osjećati izolirano od ostalih zbog svojih seksualnih obilježja. Izdvajanje od drugih zatvorenika često je žrtvama psihički teže za podnijeti nego zlostavljačima (Peek, 2004).

4.3. Starost i dužina boravka u penalnoj ustanovi

Dočekati i proživljavati starost u zatvoru nije lak zadatak. Iz fizičkih i psiholoških promjena koje prate stariju dob proizlaze specifične potrebe takvih zatvorenika. Zbog svoje tjelesne ograničenosti i rastuće slabosti, zatvorenici starije životne dobi u riziku su od zlostavljanja mlađih zatvorenika (Ginn, 2012). Vito i Wilson (1985; prema Kerbs i Jolley, 2008) navode kako je za starije zatvorenike strah od viktimizacije, ali i samo zlostavljanje, veliki problem. Neka istraživanja starijim zatvorenicima smatraju osobe u dobi između 50 i 60 godina i starije, a neka one pojedince koji su stariji od 55 ili 60 godina (Ginn, 2012). Od same kronološke dobi, možda je bitnija percepcija zatvorenika kao starog ili barem starijeg od sebe, od strane drugih zatvorenika. Time zapravo njegovu dob mogu povezati sa slabosti zbog čega ih smatraju manje vrijednima od sebe. Asociranje starijih osoba sa obilježjem slabosti može se povezati i s njihovim biološkim promjenama koje ih uistinu čine fizički manje otpornima i spremnima na nošenje s teškoćama institucionalnog života u zatvoru. Na neki način, starenjem, muški zatvorenici gube određeni dio muškosti. Već je ustanovljena iznimno bitna uloga muškosti i muževnosti u samopoimanju muškaraca, ali i percepciji drugih zatvorenika. Doživljavanje

određenog zatvorenika kao manje muškog može imati vrlo nepovoljan učinak na njegovu poziciju u socijalnoj hijerarhiji. Ne bi li zadržali i naglasili svoju muškost i moć, mnogi se zatvorenici okreću čestoj i intenzivnoj tjelovježbi ili pak iskazivanju nasilnog ponašanja, no ovaj način nošenja s osjećajem smanjenja muževnosti, za starije tijelo fizički je zahtjevniji (Jewkes, 2002; prema Chu, 2016). Dakle, često su zbog svoje dobi diskriminirani od strane drugih zatvorenika jer ih se smatra slabijima i manje muževnima. Zbog toga se mnogi stariji zatvorenici nalaze na dnu socijalne hijerarhije (Ginn, 2012). Međutim, kao kompenzaciju za gubljenje muškosti u određenim područjima, pojedini stariji zatvorenici preuzimaju ulogu mentora i predstavljaju očinsku figuru mlađim zatvorenicima pomažući im u prilagođavanju na zatvorski život (Chu, 2016). S druge strane, nizak status zatvorenika starije životne dobi može biti povezan i sa činjenicom da su jedna trećina starijih zatvorenika počinitelji seksualnih delikata (Flynn, 1998, 2000; prema Kerbs i Jolley, 2008). Kao što je poznato, takvi su zatvorenici često na dnu hijerarhijske ljestvice. Suprotno tome, Kerbs i Jolley (2008) navode kako su u odnosu na mlade zatvorenike, stariji, u znatno nižem riziku od viktimizacije. To se može pripisati njihovom dugogodišnjem boravku u zatvoru zbog čega ih drugi zatvorenici često doživljavaju kao iskusne i mudre pojedince koji se razumiju u zatvorsko okruženje i u njemu se vrlo dobro snalaze. Takva percepcija zatvorenika smještava ih na bolje pozicije u hijerarhiji i donosi visoku razinu poštovanja. Dakle, pozicija starijih zatvorenika u posebnom je riziku ukoliko se radi o počiniteljima seksualnih delikata ili zatvorenicima koji su osuđeni na kraće kazne zatvora. Istraživanje Kreager i sur. (2017) pokazalo je kako stariji zatvorenici zahvaljujući svojem znanju i prosocijalnom ponašanju i autoritetu predstavljaju pozitivan utjecaj na mlađe zatvorenike i ujedinjuju ih. Sukladno tome, nalaze se na visokim pozicijama u socijalnoj hijerarhiji te su ostalim, mlađim, zatvorenicima uzori. Rezultati su pokazali kako su zatvorenici najviše poštovani i smatrani najutjecajnijima ako su starije dobi te ako već dulje razdoblje izdržavaju svoju kaznu. Osim toga, stariji su pojedinci asociirani na znanje i mudrost, zbog čega su ih mlađi zatvorenici iznimno poštovali te su raspolagali socijalnim kapitalom koji im je omogućavao i olakšavao obavljanje željenih zadataka. Hijerarhijski visoko pozicionirani stariji zatvorenici bili su i počinitelji težih kaznenih djela, što je zapravo značilo veću kaznu zatvora, odnosno duže vrijeme provedeno u samoj penalnoj ustanovi.

Teško je odrediti koji je točno faktor primaran u određivanju visokog statusa starijih zatvorenika - jesu li na boljim pozicijama zbog svoje kronološke dobi koja često asociira na mudrost, znanje i

smirenost ili zbog toga što su već dugo u zatvoru, dulje od mladih zatvorenika koji tek stignu na izdržavanje kazne, pa starije zatvorenike vide kao iskusne, mudre, izdržljive i sposobne snalaziti se u zatvorenim uvjetima te ih u konačnici i nešto naučiti? S obzirom na to da su često oni zatvorenici koji su dulje u zatvorima, odnosno kaznionicama, i kronološki stariji, teško je jedno odvojiti od drugoga. Ipak, prednost bi mogla pripasti duljini boravka u ustanovi. Bandyopadhyay (2006) u svojem je istraživanju došla do spoznaje kako su i u jednom indijskom zatvoru na najboljim položajima hijerarhije upravo zatvorenici koji su na izdržavanju kazne zatvora dulje vrijeme. Ako su proveli već značajno vrijeme u nekom zatvoru ili kaznionici, dulje od drugih, ostali zatvorenici mogu steći dojam kako je to njihova ustanova i prostor koji oni poznaju bolje od svih drugih koji tek stignu. S obzirom da su tamo proveli tako puno vremena, zatvorenici mogu pretpostaviti kako su tijekom svog dugog boravka, stariji pojedinci prošli kroz brojne situacije koje su ih testirale i izgradile u smirene autoritete koji svoju kaznu žele izdržati bez uključivanja u drame i probleme zatvoreničke subkulture. Naučili su snalaziti se u zatvorskim uvjetima, iskustvom shvatili kako reagirati u određenim uvjetima, odnosno kakvo ponašanje vodi do željenih ili neželjenih posljedica. S obzirom na to, ne čudi što su neki od najcijenjenijih zatvorenika upravo oni koji su u samoj ustanovi proveli više vremena od ostalih.

4.4. Vrsta kaznenog djela

Rašireno je vjerovanje kako su u zatvorima počinitelji seksualnih delikata, naročito onih na štetu djeteta na samom dnu socijalne hijerarhije, no je li situacija stvarno takva i ako je, iz kojeg razloga?

Počinitelji seksualnih delikata posebno su stigmatizirani i u društvu izvan zatvorskih zidova. Takav sramotan status nastavlja se i u zatvorskom okruženju od strane zatvorenika, ali često i od strane zatvorskog osoblja. Moglo bi se reći kako su zapravo sva kaznena djela društveno osuđivana za stupanj više ukoliko se radi o žrtvi koja se smatra bespomoćnom ili manje snažnom u obrani, kao što su djeca ili žene. Karp (2010; prema Michalski, 2017) objašnjava kako status zatvorenika pada proporcionalno sa slabosti žrtve. Prema tome, na najgorim se rangovima u hijerarhiji nalaze počinitelji kaznenih djela ubojstva ili silovanja u kojima su žrtve žene ili djeca. Napad na osobe slabije od sebe smatra se kukavičkim pothvatom, a takav počinitelj automatski u

očima drugih postaje slabićem i nedovoljnim muškarcem. Bandyopadhyay (2006) opisuje kako dolazi do pojave u kojoj kao da se slabost žrtve počinjenjem takvog zločina odrazi i na samog počinitelja učinivši ga slabim. Autorica iz intervjua s jednim od zatvorenika u indijskom zatvoru u kojem je provodila istraživanje, izdvaja kako kaznena djela kao što su ubijanje osobe slabije od sebe, uključujući žene, djecu i starije osobe, dovode do smanjenja muškosti počinitelja u percepciji drugih zatvorenika (Bandyopadhyay, 2006). Stoga ne čudi što brojni zatvorenici koji su počinili takva kaznena djela nastoje sakriti razlog osuđivanja na kaznu zatvora kao i sudjelovanje u određenim posebnim programima za počinitelje seksualnih delikata. Blagden i Pemberton (2010; prema Ricciardelli i Moir, 2013) navode kako su u zatvorima u Velikoj Britaniji, upravo počinitelji seksualnih zločina posebno ranjivi od viktimizacije, posebice kada ostali zatvorenici saznaju za vrstu kaznenog djela zbog kojeg izdržavaju kaznu zatvora. Ukoliko zatvorenici koji su počinili takve vrste kaznenih djela osjećaju da im je uključivanje i sudjelovanje u posebnim rehabilitacijskim programima zabranjeno jer će na taj način ostali zatvorenici saznati o kojem se kaznenom djelu u njihovu slučaju radi, njihov boravak u penalnoj ustanovi zasigurno nije lagan, pogotovo zato što su u neprestanom strahu od otkrivanja prirode njihovog zatvaranja jer bi ono rezultiralo najlošijim pozicijama u hijerarhiji i vrlo vjerojatno, konstantnoj izloženosti zlostavljanju (Ricciardelli i Moir, 2013).

Prema istraživanju Ricciardelli i Moir (2013) u zatvorima su određena kaznena djela više ili manje stigmatizirana, odnosno zatvorenici prema pojedinim zločinima imaju negativne stavove, dok druga imaju znatno bolju reputaciju. Zahvaljujući tome, počinjenje nekih kaznenih djela utjecat će na viši rang zatvorenika, dok će još veći utjecaj, i to negativan, na hijerarhijsku poziciju imati počinjenje pojedinih zločina. Najniže položaje zauzeli su upravo zatvorenici koji su u penalnoj ustanovi zbog kaznenih djela u kojima su žrtve bile žene ili djeca, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje i dječju pornografiju. Oni zatvorenici čije su žrtve bile žene, nalazili su se na neznatno boljim pozicijama od onih koji su počinili kaznena djela na štetu djece; takvi pojedinci bili su na najnižim položajima. S druge strane hijerarhije nalazili su se zatvorenici počinitelji oružanih pljački, ubojstva, trgovanja drogom te pojedinci uključeni u organizirani kriminalitet. Zatvorenici koji su sudjelovali u prodavanju i distribuciji droge ili oni plaćeni za rješavanje tuđih konflikata kroz prijetnje, ucjenjivanje i druge oblike nasilnog ponašanja, čak su unutar zatvora bili smatrani „bogovima“. Prema istraživanju Meško i Hazin (2018) zatvorenici su naveli kako hijerarhija između zatvorenika postoji na temelju dužine kazne

koja im je izrečena, odnosno kako se teža kaznena djela (isključujući ona u kojima su žrtve djeca i žene; izolirali su silovatelje i seksualne zlostavljače djece) povezuju s boljim hijerarhijskim rangom. Jasno je kako zbog stigme koju još izvana nose u zatvorsko okruženje te zbog samog kaznenog djela koje im stvara reputaciju slabog i nemuževnog muškarca, na dnu se hijerarhije nalaze zlostavljači djece, naročito oni koji djecu seksualno viktimiziraju. Upravo zbog kaznenog djela koje su počinili nalaze se na najnižim pozicijama hijerarhije, a zbog tog lošeg ranga, u velikom su riziku od viktimizacije. Riccardelli (2014) navodi kako je u kanadskoj zatvoreničkoj subkulturi usađena norma zlostavljanja pa čak i ubijanja počinitelja seksualnih delikata, zbog čega se takvi pojedinci osjećaju posebno ranjivo. Čini se kako je nizak položaj takvih zatvorenika u internoj hijerarhiji zatvorenika gotovo univerzalno raširen. Osim u ranije opisanim istraživanjima iz različitih država, i u švedskim zatvorima je potvrđena iznimno loša pozicija počinitelja seksualnih delikata koji su se smatrali najvećim „otpadom“ u zatvorima (Akerstrom, 1986; prema Winfree, Newbold i Houston Tubb III, 2002). Vaughn i Sapp (1989; prema Winfree i sur., 2002) u svojem su istraživanju dobili poredak zatvorenika prema vrsti počinjenog kaznenog djela. Prema tome, statusna hijerarhija izgledala je ovako (od najvišeg ranga do najnižeg poredanih prema kaznenim djelima zbog kojih su zatvorenici osuđeni na kaznu zatvora):

1. KD razbojništva	6. KD krađe
2. KD vezana uz drogu	7. KD ubojstva i silovanja
3. KD ubojstva	8. KD silovanja
4. KD pljačke	9. KD vezana uz incest
5. KD koja uključuju napad na drugu osobu	10. KD seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djeteta

I u ovom slučaju dno hijerarhije čine počinitelji kaznenih djela u koja je uključen neki oblik seksualnog zlostavljanja, a na posljednjoj se poziciji, očekivano, nalaze počinitelji krivi za viktimizaciju djece. Na najvišim položajima u hijerarhiji nalaze se počinitelji razbojništva. Ovaj podatak nije začuđujuć s obzirom na to da bi zatvorenici takve pojedince, zbog upotrebe nasilja za postizanje materijalnog cilja mogli okarakterizirati kao muževne i snažne. U istraživanju zatvorenika iz Novog Meksika i Novog Zelanda rezultati su potvrdili isto- na dnu su silovatelji,

zlostavljači djece i počinitelji incesta (Winfree i sur., 2002). Na dosta lošim rangovima našli su se i zlostavljači supruge, dok su niskim pozicijama iznenadili počinitelji ubojstava prijatelja, članova obitelji te stranaca. S druge strane, počinitelji naručenih ubojstava imali su visoki status u hijerarhiji, što ukazuje na veću razinu poštovanja drugih zatvorenika ukoliko je počinitelj profesionalac i ako to radi zbog financijske naknade. Očekivano, pri vrhu rangiranja, nalazili su se počinitelji razbojništva, pljačkaši i dileri droge. Svakako se može potvrditi kako zatvorenici, bez obzira na ekstremnost i okrutnost načina izvršenja pojedinih kaznenih djela, hijerarhiju konstruiraju temeljem subjektivne (koja često odražava i društvenu) moralnosti kaznenih djela jer kao i izvan zatvora, i osobe unutar zatvora prema određenim kaznenim djelima, poput nasilja, posebice seksualnog, prema ženama ili djeci, iskazuju iznimnu netrpeljivost (Jones, 2014). Zbog posebno izraženog rizika od viktimizacije, kao što je već spomenuto, počinitelji seksualnih delikata nastoje sakriti kazneno djelo zbog kojeg se nalaze na izdržavanju kazne zatvora. Ukoliko se informacija o počinjenom kaznenom djelu proširi na ostale zatvorenike, status zatvorenika automatski pada na ljestvici te posljedično, takav pojedinac postaje metom zlostavljanja, iskorištavanja i ostalih oblika viktimizacije (Schwabe, 2006).

Vidljivo je kako je poveznica hijerarhijskog poretka po vrsti počinjenih kaznenih djela zapravo opet muškost zatvorenika. Određena kaznena djela rangirana su više zbog toga što su ih zatvorenici percipirali kao muževnija (razbojništvo) ili primjerice zato što su počinjenje kaznenog djela opravdavali ciljem, odnosno uglavnom stjecanjem financijskih sredstava (kao što je slučaj kod profesionalnih ubojica). Za kaznena djela koja su svojim počiniteljima omogućavala najbolje položaje u hijerarhiji, zatvorenici su vjerojatno pronalazili objašnjenja ili opravdanja. Ako se radilo o kaznenim djelima s elementima nasilja kao što su ubojstvo ili razbojništvo (naravno, ako se snaga žrtve smatra barem jednakom u odnosu na počiniteljevu), njihovo izvršenje je visoko cijenjeno jer u načinu počinjenja sadrži ključne elemente muškosti- u muškarčevoj je prirodi agresivno i nasilno ponašanje. Takvi su zatvorenici percipirani snažnima i spremnima izboriti se za sebe ili svoju obitelj, jer bi ipak, „pravi muškarci“ trebali biti dominantni i moćni. Čak i kada se radi o kaznenim djelima u kojima nasilno ponašanje nije direktno uključeno, kao što su ona vezana uz distribuciju, proizvodnju i prodaju droge, zatvorenici mogu u takvim zločinima prepoznati zatvorenikovu snalažljivost te njegovu sposobnost i želju za brigom o svojoj obitelji. Ipak, ključno obilježje koje poželjna kaznena djela razlikuje od onih čije počinitelje zatvorenici snažno odbacuju i zlostavljaju jest dob i spol žrtve, a

posebno su diskriminirani i počinitelji seksualnih delikata (u tom su slučaju najčešće žrtve upravo žene i djeca). Takvi su pojedinci u očima drugih zatvorenika jadniji, slabiji i zapravo nedovoljno muški. To što su za svoje žrtve odabrali osobe znatno slabije od sebe o njima govori kako nisu hrabri, sposobni i dovoljno moćni za suprotstavljanje jačima, jer da jesu, ne bi se okretali žrtvama koje su toliko manje snažne i nesposobne obraniti se. Osim toga, na njihov nizak rang u hijerarhiji svakako utječe i stigmatizacija koja ih prati još iz društvene osude počinjenja seksualnih delikata, naročito onih na štetu djece.

Posebnu skupinu predstavljaju zatvorenici čiji su slučajevi medijski eksponirani ili su oni sami iz nekog razloga javnosti poznate osobe. Ovisno o počinjenom kaznenom djelu te o njemu dostupnim informacijama, ali i njihovom socijalnom statusu i simpatijama šire javnosti prije samog zatvaranja, položaj u socijalnoj hijerarhiji može varirati. Dakle, osim što je svojim ponašanjima i obilježjima oblikuju sami zatvorenici, na socijalnu hijerarhiju utjecati može i tehnologija (Ricciardelli, 2014). Autor navodi primjer zatvorenika čiji su detalji osude otkriveni zbog medijske eksponiranosti slučaja, što je imalo štetan utjecaj na poziciju unutar socijalne hijerarhije. S obzirom na današnji razvoj tehnologije i brojne oblike kroz koje su informacije dostupne, takvo *curenje* podataka nije iznenađujuće, a može negativno ili čak pozitivno utjecati na položaj zatvorenika u socijalnoj hijerarhiji. Prema tome, čak i okolnosti izvan dohvata i kontrole zatvorenika mogu doprinijeti stjecanju bolje ili lošije pozicije. Upravo iz straha da se određene informacije ne prošire zatvorom, zatvorenici su u riziku razvijanja problema mentalnog zdravlja, kao što su anksioznost ili depresivnost. Zbog široke dostupnosti velikog broja informacija može se pristupiti ili saznati informacija koju zatvorenik, zbog vlastite sigurnosti, želi sakriti.

4.5. Ponašanja povezana s kršenjem zatvoreničkog koda

Kao što je ranije objašnjeno, zatvorenički kod je interni skup normi zatvorenika koji opisuje niz dopuštenih i zabranjenih ponašanja čije pridržavanje ili pak nepoštivanje rezultira određenim posljedicama. Jedna od bitnijih posljedica upravo je učinak koji ponašanje u skladu s kodom, ili pak ono koje je u suprotnosti s njim, ima na položaj zatvorenika u socijalnoj hijerarhiji. Ključna i u zatvorskom okruženju neprihvatljiva uloga koja proizlazi iz kršenja jednog od najbitnijih

zatvoreničkih normi, jest ona izdajice ostalih zatvorenika, odnosno uloga *cinkaroša*. Upravo se ona u velikom broju literature spominje kao najgori položaj u socijalnoj hijerarhiji. Prenošenje informacija zatvorskom osoblju među zatvorenicima se smatra „prodavanjem duše“ (Lander, Ravn i Jon, 2016). Takvo ponašanje percipira se najtežom izdajom zatvoreničkog koda i subkulture. Zatvorenici koji se ponašaju na taj način nisu smatrani muškarcima jer su preslabi izdržati pritisak osoblja i umjesto toga su spremni iznevjeriti povjerenje drugih zatvorenika. Kako im se ne može vjerovati u skrivanju informacija bitnih za odvijanje aktivnosti koje zatvorenici nastoje zadržati tajnima, zauzimaju najniže pozicije u hijerarhiji i u skladu s time trpe brojne oblike viktimizacije. Uz počinitelje seksualnih delikata, oni pojedinci koji odluče izdati zatvorenički kod i surađivati s osobljem prenoseći im događanja i interne informacije, imaju najniže i najrizičnije pozicije u socijalnoj hijerarhiji. Oni zapravo žrtvuju dobro cijele zatvoreničke subkulture radi stjecanja vlastitih povlastica i uz to, još i rade u dogovoru sa zatvorskim osobljem, koje mnogi zatvorenici vide kao neprijatelje. Često manipuliraju informacijama ne bi li naštetili i osvetili se drugima te tako stekli moć, no sve to gubi svoj smisao i postiže suprotni efekt, ukoliko takav pojedinac bude otkriven od strane drugih zatvorenika (Carceral, 2006). Ovakve se etikete u zatvorskom okruženju teško riješiti i okaljan ugled zatvorenika može mu osim niskog statusa u hijerarhiji, donijeti vrlo ozbiljne posljedice, poput mučenja, izoliranja i drugih oblika fizičkog zlostavljanja. Odavanje informacija službenicima zatvorskog osoblja ne mora značiti da pojedinac želi dobiti moć ili neki drugi oblik beneficija od strane osoblja, može se raditi i o priznavanju svoje uloge žrtve zlostavljanja. U tom slučaju, uloga *cinkaroša*, najgora je opcija koja se zatvoreniku može dogoditi i predstavlja veliku ranjivost (Carceral, 2006). Ukoliko su takvi pojedinci otkriveni kao zatvorenici koji surađuju s osobljem, u velikom su zdravstvenom riziku. Sabo i sur. (2001) navode kako je u zatvoreničkoj subkulturi najgorim i najteže kažnjenim prekršajem smatrano upravo prenošenje unutarnjih zbivanja članovima osoblja te kako je svim zatvorenicima poznato da će, u slučaju takvog ponašanja, zasigurno biti žrtvama napada drugih zatvorenika. U radu će kasnije, pregledom primjera socijalnih hijerarhija u svjetskim penalnim ustanovama biti vidljivo kako su takvi zatvorenici gotovo univerzalno smatrani najnižim vrstama zatvorenika te da kontinuirano zauzimaju najlošije pozicije u zatvoreničkim statusnim poretcima. Nizak status takvih zatvorenika opet je zapravo povezan s muškosti. Ponašanjem kojim se ide iza leđa zatvorenicima krši se zatvorenički i muški kod, te se pokazuje slabost jer se zatvorenik ne uključuje u direktan

sukob već „kukavički“ splektari bez saznanja drugih. Stoga, pokazuje kako nije dovoljno snažan i muževan riješiti svoje probleme i ostvariti ciljeve sam, bez pomoći osoblja. Čim se u zatvorskom okruženju pokaže i najmanji znak slabosti, ranjivost i rizik za viktimizacijom rastu, a upravo je *cinkarenje* jedno od najvećih oličenja slabosti. Zato sa sobom i nosi snažnu prijetnju zatvorenikove sigurnosti i osвете drugih (Blitz, Wolf i Shi, 2008). Zatvorskih normi i pravila je puno, i svako njihovo kršenje doprinosi nižem položaju zatvorenika u hijerarhiji. Međutim, najneprihvatljivije ponašanje jest upravo izdaja zatvoreničke subkulture prenošenjem zatvorskih, problema, događanja i unutarnjih tajnih informacija osoblju. Poštovanje zatvorenika prema takvom pojedincu automatski pada te ga je vrlo teško ponovno vratiti.

Jasno je kako konačnom položaju zatvorenika u socijalnoj hijerarhiji doprinosi veliki broj čimbenika, ali svakako svi nemaju jednak utjecaj. Prema tome, kao ključni faktori u definiranju zatvorenikove pozicije u hijerarhiji izdvajaju se muškost, odnosno nedostatak iste, seksualna orijentacija, starost zatvorenika i duljina njegova boravka u kaznenom tijelu, vrsta počinjenog kaznenog djela te ponašanja povezana s kršenjem zatvoreničkog koda, naročito ako se radi o postupku *cinkarenja*. Zahvaljujući obilježjima ili ponašanjima koja proizlaze iz navedenih čimbenika, zatvorenici će se naći niže ili više na hijerarhiji. Međutim, moglo bi se reći kako najveću važnost u smještaju na socijalnoj hijerarhiji ima muškost zatvorenika jer, na neki način, upravo iz nje većina drugih faktora i proizlazi. Osim što je bitno svoju muškost izraziti dominantnošću, agresivnošću i snagom, potrebno je i sakriti svaki oblik feminiziranosti, što uključuje i homoseksualnost jer ista zatvorenike može asociirati na ženstvenost i slabost. Povezanost s muškosti vidljiva je i kod ne (poštovanja) određenih kaznenih djela. Upravo zbog povezivanja sa slabošću i nedovoljnom muškosti koje proizlaze iz slabijih žrtava, počinitelji kaznenih djela na štetu žena i naročito djece, nalaze se uglavnom na najlošijim položajima u socijalnoj hijerarhiji. Također, *cinkaroši* se smatraju slabijima i nedovoljnim muškarcima zbog svojeg ponašanja te su, baš zbog nedostatka toliko cijenjene muškosti, na dnu hijerarhije. Prema tome, kako bi se pozicionirao na bolje položaje unutar hijerarhije, zatvorenik mora zadovoljiti određene kriterije. Kao što je vidljivo, teško ih je međusobno odvojiti te su često na vodećim pozicijama oni čija obilježja i ponašanja zadovoljavaju više kriterija, odnosno, na dnu su smješteni oni koji posjeduju nekoliko neželjenih karakteristika.

5. Procesi i čimbenici u kreiranju i održavanju socijalne hijerarhije zatvorenika

Hegemonična muškost objašnjava iz kojih razloga su zatvorenici specifičnih obilježja na vrhu hijerarhije, odnosno na dnu, no zašto hijerarhija uopće postoji?

Kao prvo, s obzirom na to da i u društvu postoji socijalna hijerarhija na temelju raznih kriterija, a zatvorsko okruženje je svojevrsno mikro-društvo, prijenos hijerarhijske podjele u penalne institucije nije neočekivana i neobična pojava. Kriteriji za smještaj na niže ili više pozicije u određenoj mjeri se razlikuju, no kao što se dosad pisalo u radu i što će se moći zaključiti nakon čitanja rada, velikim se dijelom svodi na isto: na vrhu se nalaze dominantni, moćni i snažni muškarci s pristupom većem broju resursa od onih na dnu koji se smatraju slabijima ili gubitnicima zbog nekih svojih karakteristika. Sama pojava hijerarhije je zapravo prirodni proces kojim se oni koji su sposobniji i snalažljiviji, ili su barem tako percipirani, te oni koji ispunjavaju standarde društvene slike uspješnog, sposobnog i muževnog vođe, izdvajaju i uspinju na najbolje položaje, položaje koji pojedincima s određenim neželjenim obilježja nisu dopušteni i dostupni. U boljem objašnjenju socijalne hijerarhije zatvorenika može pomoći teorija statusnih odnosa. Prema Bourdieu (1986; prema Michalski, 2017) postoje tri vrste kapitala kojima osoba može raspolagati, a to su ekonomski, socijalni i kulturalni. Ekonomski kapital odnosi se na materijalne i financijske resurse, socijalni na društvene mreže, kontakte te resurse proizašle iz pripadanja i članstva u pojedinim grupama, dok je kulturalni kapital skup znanja, informacija, obrazovanja i vještina koje osoba posjeduje. Međutim, za zatvorsko okruženje, a posebice za socijalnu hijerarhiju zatvorenika, vrlo je važan simbolični kapital koji se očituje kroz priznanje i poštovanje drugih, prestiž, čast, odnosno, predstavlja status (Michalski, 2017). Naime, s obzirom na nedostatak i smanjeni udio ostalih oblika kapitala u penalnim institucijama, upravo simbolični kapital poprima veću važnost i postaje glavno sredstvo razlikovanja pojedinaca (Neuber, 2011; prema Michalski, 2017). Status se, prema Milner (2011; Michalski, 2017), odnosi na odobravanje ili neodobravanje drugih prema pojedincima ili skupinama. Moglo bi se reći kako je prihvaćanje od strane zatvorenika ključno u penalnim institucijama jer se u suprotnom, zatvorenik može naći na dnu hijerarhije i biti u velikom riziku od viktimizacije. Do statusa, odnosno, do simboličnog kapitala, zatvorenici lakše mogu doći ukoliko su bogatiji ekonomskim, socijalnim i kulturalnim kapitalom. Primjerice, pri poboljšanju socijalnog statusa, zatvoreniku

moгу doprinijeti pristup ekonomskim sredstvima izvana zbog vlastitog bogatstva ili kvalitetna povezanost s utjecajnim ili dobrostojećim kontaktima. Osim toga, ekonomski kapital može se očitati kroz raspolaganje određenim zabranjenim ili dopuštenim materijalnim sredstvima. Inteligentniji, pametniji i obrazovaniji zatvorenici koji posjeduju određene, u zatvorskom okruženju, cijenjene vještine, lakše mogu napredovati u socijalnoj hijerarhiji. Međutim, s obzirom na specifičnost ustanove u kojoj se nalaze, pristup tim kapitalima i njihov opseg vrlo je ograničen pa su i razlike između zatvorenika temeljem tih karakteristika manje prepoznatljive. Naime, kako zatvorenici imaju iznimno niska primanja i posjeduju vrlo malo materijalnih sredstava čak i u odnosu na najsiromašnije skupine u društvu izvan zatvora, teško je temeljem toga odrediti razlike između zatvorenika te ih tako podijeliti i rangirati (Michalski, 2017). I autonomija i mogućnost izbora te kontrola strukture dana i njihova života značajno je smanjena u odnosu na vanjski život (Michalski, 2017). Zbog toga, status preostaje kao ključni kriterij razlikovanja zatvorenika. On predstavlja najvažniji resurs u određivanju i definiranju zatvorenikova pristupa moći, utjecaja i poštovanja drugih (Michalski, 2017). Temeljem statusa zatvorenika, kreira se socijalna hijerarhija u kojoj su, naravno, na vrhu oni s moćnijim i utjecajnijim statusom, a na dnu zatvorenici koji to nemaju ili isto nisu u mogućnosti uopće zadobiti.

Pozicija u socijalnoj hijerarhiji zatvorenika zapravo je pokazatelj razine poštovanja koje drugi zatvorenici imaju prema pojedinom zatvoreniku. Tako su na vrhu oni koji su nekim svojim obilježjima ili ponašanjima zaslužili najviše poštovanja, a na najlošijim položajima oni zatvorenici čije karakteristike ne odgovaraju drugima zbog čega prema njima ne osjećaju gotovo nikakvo poštovanje. Jedan od glavnih razloga potrebe i želje zatvorenika za visokim rangom u hijerarhiji proizlazi upravo iz potrebe za poštovanjem drugih. Od samog uhićenja i pretrage, zatvorenici se počinju osjećati nepoštovano, a zatim se taj osjećaj nastavlja dolaskom i boravkom u penalnoj ustanovi (Kupers, 2005). Kupers (2005) objašnjava kako tijekom izdržavanja kazne među zatvorenicima postoji konstantna potreba za poštovanjem, a upravo je to razlog, prema izjavama zatvorenika, zbog kojeg se često nalaze u sukobima sa zatvorenicima, ali i osobljem. S obzirom na popularnost zatvorenika i njegov status unutar hijerarhije, poštovanje drugih zatvorenika prema njemu varira, a u skladu s time i posljedice (Hefner, 2009). Odnosno, ukoliko su na boljem položaju, imaju više poštovanja drugih, što znači da su u manjem riziku od viktimizacije i iskorištavanja od strane drugih zatvorenika (Hefner, 2009). Kupers (2005) navodi

kako u situacijama u kojima muškarac smatra kako poštovanje drugih ne može zadobiti ni na jedan drugi način, okreće se snažnom nagonu za dominiranjem drugih, što u zatvorskom okruženju može biti vrlo učestalo, toksično i doprinijeti razvoju socijalne hijerarhije i nasilnog ponašanja.

U penalnim institucijama nemaju svi zatvorenici jednake sposobnosti, iskustva, pristupe resursima, snalažljivost i tendenciju upotrebe nasilnog ponašanja kao sredstva postizanja višeg statusa u hijerarhiji. Prema tome, kao i u vanjskom svijetu, ne mogu svi ni biti na jednakom položaju, imati iste odnose sa svim zatvorenicima te biti poštovani u sličnoj mjeri kao i oni koji se po pojedinim obilježjima ističu. Socijalna hijerarhija, iako neslužbena i interna, na neki način te razlike formalizira te održava red i odnose između zatvorenika unutar određenih okvira. Tako je svaki zatvorenik, ili bi barem trebao biti, svjestan svoje pozicije pa u skladu s njom otprilike zna što može očekivati od drugih, kako se treba ponašati prema kojim zatvorenicima, kako može što mirnije i bez incidenata izdržati svoju kaznu te koje posljedice specifične karakteristike i ponašanja potencijalno donose. Uzevši u obzir navedeno, ne čudi što socijalna hijerarhija postoji u zatvorima i kaznionicama i što zapravo preslikava sliku vanjske društvene statusne hijerarhije cijeneći određena obilježja koja i u društvu često posredno ili neposredno mogu doprinijeti razvoju boljih položaja.

6. Zatvorske bande

Izuzev pojedinaca koji su zahvaljujući svojim određenim karakteristikama ili ponašanjima zaslužili niži ili viši status u hijerarhijskoj podjeli, u nekim penalnim institucijama prisutne su i grupne podjele u kojima dominiraju određene skupine, odnosno zatvorske bande. Lyman (1989; prema Fleisher i Decker, 2001) zatvorske bande definira kao samoobnavljajuće kriminalne organizacije koje uglavnom djeluju u tajnosti i nastoje kontrolirati zatvorsko okruženje koristeći tehnike zastrašivanja, ucjenjivanje te fizičko i druge oblike zlostavljanja, ne bi li uspješno i nesmetano provodili svoje, često nedopuštene, aktivnosti. Nadalje, njezini članovi posebno su izabrani i između sebe uspostavljaju hijerarhijski organiziran lanac zapovijedi i pravila koja je nužno poštovati radi ostanka u bandi, ali i vlastite sigurnosti. Tako su neke bande zbog svog uličnog statusa ili zatvorske povijesti na vrhu i imaju više poštovanja i straha od drugih, dok druge tek žele postići takvo strahopoštovanje. Najčešće su najpoštovanije zatvorske bande one koje imaju i određeni ulični status i poznate su kako zatvorenicima, tako nerijetko i javnosti, kao što su u Sjedinjenim Američkim Državama *Mexican Mafia* ili *Black Guerilla Family* (Skarbek, 2011). Osim toga, unutar samih bandi postoji hijerarhijska podjela, kako prema određenim karakteristikama njihovih članova tako i prema poslovima koje obavljaju. Iako postoje različite zatvorske bande i njihovo formiranje i funkcioniranje uvjetovano je brojnim čimbenicima, postoje neka zajednička obilježja koja se tiču njihove organizacije. Na glavnoj se poziciji nalazi izabrani i odgovarajući vođa koji nadgledava takozvano vijeće pojedinih članova kako bi se donijela konačna odluka o djelovanju i aktivnostima bande (Fleisher i Decker, 2001). Prema tome, i unutar samih skupina vrijede već navedena pravila koja pojedince smještaju na bolje ili lošije položaje u skupini, odnosno u bandi. Konačan status zatvorenika u bandi, ovisit će o nizu faktora, uključujući dominantnost, reputaciju, dob, pripadnost vanjskoj uličnoj bandi i staž u istoj te počinjeno kazneno djelo, ali i brojni drugi čimbenici. Uključenost u jednu od bandi zatvoreniku može pružiti svojevrsnu zaštitu koja mu je zbog specifičnih obilježja koja ga čine ranjivim za zlostavljanje od strane drugih zatvorenika potrebna. Fleisher i Decker (2001) navode kako zatvorske bande nastoje postići najbolje položaje u zatvoreničkoj hijerarhiji, biti nadmoćne u odnosu na druge zatvorenike te zaraditi novac, najčešće trgovanjem drogom.

Zajedničkim djelovanjem zatvorenici postaju skupno dominantniji od onih koji ne pripadaju nijednoj organiziranoj skupini, odnosno bandi, što ih čini hrabrijima u zadovoljavanju vlastitih

želja. Samim time, zlostavljanje drugih te uključivanje u zabranjene aktivnosti, kao što su silovanje ili nabavljanje i preprodaja nedopuštenih predmeta i tvari, postaju lakše za obaviti. Stoga članstvo u pojedinim bandama postaje statusni simbol koji predstavlja veće mogućnosti unutar zatvorskog okruženja, uključujući i utjecaj na druge zatvorenike, ali i zatvorsko osoblje. Osim što su brojčano nadmoćni, zatvorske bande sastavljene su od pojedinaca različitih karakteristika čije se snage i slabosti često međusobno nadopunjuju i tako čine cjelinu čija dominacija i snaga ovisi o odanosti i ponašanju svakog člana. Takve su skupine pogodne za pojedince čija je želja dominirati drugima i često se upravo takvi zatvorenici svojom agresivnošću ili kriminalnim iskustvom isprofiliraju kao vođe. Zatvorenici koji upravljaju bandama i izdaju naredbe drugim članovima, uglavnom su dominantni pojedinci koji imaju bogatu kriminalnu povijest ili su puno vremena proveli u raznim penalnim institucijama, odnosno s obzirom na veliko iskustvo u zatvorima i kaznionicama, dobro ih poznaju i spretni su u optimalnom snalaženju u njima te su time zaslužili poštovanje drugih zatvorenika (Skarbek, 2014). S druge strane, hijerarhijski su postepeno poredani pojedinci ovisno o poslovima koji su im dani u skladu s njihovim sposobnostima i karakteristikama. Svaka banda ima svoju reputaciju, pa tako i svakog člana pojedine bande ta reputacija i štiti; na taj način zapravo članstvo u bandi pojedincu povećava status i donosi bolji položaj u hijerarhijskoj ljestvici zatvorenika (Skarbek, 2014). Važan instrument u postizanju moćnog položaja u hijerarhiji za zatvorske bande je nasilje. Na taj način zauzimaju svoj teritorij i uspostavljaju dominaciju nad drugima, odnosno postižu ili održavaju visok hijerarhijski status (Skarbek, 2014).

Na temelju određenih sličnosti, iz prijateljstava ili dijeljenja sobe i interesa, udruživanjem zatvorenika mogu nastati zatvorske bande. Najčešće je glavni kriterij za uključivanje u postojeću bandu ili osnivanje nove, pripadnost određenoj rasi ili pak članstvo u postojećoj uličnoj bandi izvan zatvorskog okruženja. Međutim, može se raditi i o drugim sličnostima koje zatvorenike povezuju. Temeljem rasne podjele, mogućnost pridruživanja različitim bandama (ako postoje) automatski je ograničena. U uvjetima u kojima postoji više zatvorskih bandi, često postoji i nadmetanje za željenim najvišim položajem u hijerarhiji.

Može se zaključiti kako i unutar bandi kao i izvan njih, upravljaju jednaka pravila i kriteriji za određivanje položaja pojedinca unutar organizirane skupine, ali i izvan nje. Tako je vjerojatnije da će vodeće pozicije zauzeti pojedinci smatrani muževnima, dominantnima, snažnima, često s

poštovanim počinjenim kaznenim djelima, bogatom kriminalnom povijesti ili prethodnom uključenosti u bandu, dok će oni slabiji i s neželjenim karakteristikama biti na najnižim pozicijama u bandama ili će im pak biti zabranjeno pridružiti se istima. Osim toga, bande upravo svojom agresivnošću, nasiljem i dominantnosti skupno predstavljaju muževne muškarce koji su zajedničkim djelovanjem potencijalna opasnost za druge zatvorenike. Kao takvi, bore se za ono što im je u interesu, ne libe se upotrijebiti nasilno ponašanje, a vrlo često imaju i reputacije kojima se nije jednostavno suprotstaviti, naročito ako se radi o pojedincima koji su smatrani slabijima. Dakle, i u slučaju internog formalnog grupiranja zatvorenika, vodeći položaji hijerarhijske ljestvice rezervirani su za muževne skupine kojima je cilj dominirati nad ponašanjima zatvorenika i imati kontrolu nad zatvorskim aktivnostima i događanjima najčešće uz upotrebu raznih oblika nasilja.

7. Oblici socijalne hijerarhije zatvorenika u svijetu

Nakon analize ključnih faktora zaslužnih za pojedini rang u socijalnoj hijerarhiji zatvorenika te pružanja opisa i objašnjenja procesa i čimbenika u kreiranju i održavanju socijalne hijerarhije, preostaje utvrditi kakva je uistinu struktura socijalne hijerarhije zatvorenika u penalnim sustavima raznih dijelova svijeta. S obzirom na nedostatak istraživanja o istom u hrvatskim kaznenim tijelima, pregled stranih istraživanja i osvrt na njih mogu pružiti koristan uvid i poticaj na provedbu istih u hrvatskim kaznionicama i zatvorima.

7.1. Socijalna hijerarhija zatvorenika u zatvorskom sustavu Slovenije

Politički, geografski, demografski i uređenjem penalnog sustava, Slovenija je, od svih ostalih država čija je socijalna hijerarhija zatvorenika opisana u radu, najsličnija Hrvatskoj. Uvidom u unutarnju organizaciju zatvorenika u različitim penalnim ustanovama, može se steći i potencijalna slika hrvatske zatvoreničke subkulture i njihove socijalne hijerarhije. S obzirom na to da u Hrvatskoj ne postoje recentna istraživanja na ovu temu, podaci dobiveni ovim slovenskim istraživanjem mogu služiti kao okvir za razvijanje pretpostavki i hipoteza o stvarnom stanju u hrvatskim kaznionicama i zatvorima. U sljedećim ulomcima ukratko će se predstaviti istraživanje o zatvorskoj subkulturi iz Slovenije te njegovi ključni rezultati vezani uz koncept socijalne hijerarhije zatvorenika. Prednost provedenog istraživanja je raznolik uzorak ispitanika koji uključuje muške punoljetne i maloljetne zatvorenike, ženske zatvorenice, ali i zatvorsko osoblje iz različitih tipova kaznionica. Zahvaljujući tome, analiziranjem dobivenih rezultata, autori su prepoznali nekoliko ključnih razlika s obzirom na navedene karakteristike.

Meško i Hacin (2018) 2015. i 2016. godine u svim su slovenskim kaznionicama i odgojnom domu proveli kvalitativno istraživanje o zatvoreničkoj subkulturi sa 193 zatvorenika i 151 zatvorskih službenika koristeći metodu strukturiranog intervjua. Kao što je navedeno, uzorak je uključivao odrasle zatvorenike ženskog i muškog spola, maloljetne zatvorenike, osoblje osiguranja, tretmansko osoblje, administraciju i upravu. Proporcionalno brojčanom odnosu ženskih i muških zatvorenika u Sloveniji, u istraživanju je sudjelovalo 177 muškaraca, dok su

ostatak činile ženske zatvorenice. Također, većina ispitanika boravila je na zatvorenim ili poluotvorenim odjelima kaznionicama za vrijeme provođenja intervjua. Što se tiče duljine izrečene kazne zatvora, gotovo 40% ispitanika osuđeno je na kaznu zatvora između 13 do 36 mjeseci, dok je 20% zatvorenika osuđeno na kaznu zatvora dulju od pet godina. Većina ispitanih zatvorenika (dvije trećine) bilo je mlađe od 45 godina. Najveći udio ispitanika zatvorskog osoblja pripadao je službenicima osiguranja, a više od 40% zaposlenika koje je sudjelovalo u istraživanju, u zatvorskom sustavu radilo je šesnaest godina ili više.

Muški zatvorenici sa zatvorenog, poluotvorenog, ali i otvorenog odjela potvrdili su postojanje socijalne hijerarhije navodeći kako se položaj u velikoj mjeri određuje temeljem duljine izrečene kazne zatvora i vrste kaznenog djela. Oni koji su u penalnoj instituciji dulje, zaslužuju i imaju više poštovanja od ostatka zatvorenika. S druge strane, na dnu se nalaze počinitelji seksualnih delikata na štetu djeteta i silovatelji te su u skladu s time, izolirani od ostalih. Dakle, na zatvorenike s određenim obilježjima gleda se drugačije u odnosu na druge. Primjerice, ispitanici su naveli kako je lakše biti okružen starijim zatvorenicima jer su mirniji, ne trude se nikoga zadiviti i imaju svoje mjesto u zatvoreničkoj subkulturi, dok su mlađi zatvorenici drugačiji, traže svoju poziciju i identitet u socijalnom poretku. Osim toga, u kaznionicama se izdvajaju dominantni zatvorenici, takozvani "alfa mužjaci", ali se prepoznaju i oni podređeni koji lako padnu pod tuđi utjecaj. Ispitanici su potvrdili i premisu kako su na najboljim položajima hijerarhije oni najsnažniji i dominantniji. Također, naveli su važan utjecaj kriminaliziranosti pojedinca i financijske podrške koju ima kao ključne faktore u visokom pozicioniranju na socijalnoj hijerarhiji. Zatvorenici koji su sudjelovali u istraživanju prepoznali su potrebu za pripadanjem nekoj skupini te time objašnjavaju i promjenu ponašanja radi prilagodbe i uklapanja među ostale zatvorenike. Potvrdili su postojanje socijalne hijerarhije navodeći kako ne bi bili spremni pomoći svim zatvorenicima, već samo onima s kojima su u dobrim odnosima te onima kojima je dopušteno pomagati upravo s obzirom na to kakav status u penalnoj ustanovi imaju. I ženske ispitanice složile su se kako pristup nije isti prema svim zatvorenicama te kako postoje različite skupine koje su u boljim ili lošijim odnosima.

Zatvorsko osoblje potvrdilo je problem postojanja zatvoreničke subkulture navodeći kako je prisutna u svim kaznionicama, ali najveću prisutnost iste prepoznali su u zatvorenim odjelima i većim ustanovama. Međutim, priznali su kako zatvorenicima dopuštaju formiranje u skupine i

socijalnu hijerarhiju jer im neformalne zatvoreničke vođe ponekad pomažu u održavanju reda, dok zatvorenike s dna hijerarhije koriste u prikupljanju informacija „iznutra“. S druge strane, iz socijalne hijerarhije proizlaze i brojne negativne posljedice, kao što su kršenje zatvorskih pravila zbog postojanja i poštivanja internih zatvoreničkih normi koje su nerijetko u suprotnosti s onim službenim, nemogućnost uspostavljanja i održavanja dobrih odnosa sa zatvorenicima te iskorištavanje i zlostavljanje slabijih zatvorenika s dna hijerarhije. Poput zatvorenika, potvrdili su postojanje interne socijalne hijerarhije složeći se kako se vođe jasno prepoznaju te kako se uglavnom radi o zatvorenicima koji su dulje vrijeme u penalnoj instituciji. Zatvorenički kod definitivno postoji, s njim su upoznati čak i prije nego im se predstave službena pravila kaznionice, a u slučaju nepridržavanja tih internih normi, zatvorenici su u riziku od viktimizacije. Prema zatvoreničkim neformalnim pravilima, novim zatvorenicima se smatraju sve dok nisu odslužili barem jednu godinu kazne te su u skladu s time pri dnu hijerarhije pa njihovi zadaci uključuju pripremanje kave za ostale zatvorenike i dijeljenje osobnih stvari, a osim toga, nije im dopušteno razgovaranje s tretmanskim osobljem. Intenzitet socijalne hijerarhije razlikuje se s obzirom na tip ustanove, odnosno odjela. Prema tome, zatvorenička subkultura i interna socijalna hijerarhija izraženije su u kaznionicama zatvorenog tipa i na zatvorenim odjelima. Također, rezultati su pokazali da su u zatvorenim odjelima i ustanovama na vrhu hijerarhije bili članovi skupina organiziranog kriminaliteta, počinitelji ubojstva i osobe osuđene za kazneno djelo pljačke, pogotovo ako se radi o pljački banke. S druge strane, u otvorenim ustanovama, najviši status imali su počinitelji kriminaliteta bijelog ovratnika te političari. I osoblje prepoznaje drugačiji tretman zatvorenika s obzirom na pojedine karakteristike te hijerarhijsku podjelu prema određenim kriterijima. Upravitelj jedne od penalnih institucija smatra da su na najgorim pozicijama počinitelji kaznenog djela silovanja te osobe uključene u seksualno zlostavljanje djece, dok ostala kaznena djela zaslužuju više poštovanja. Na boljim položajima nalaze se zatvorenici koji su dovoljno hrabri i usude se prkositi i suprotstaviti zatvorskom sustavu. Dobiveni rezultati ukazali su na bolje prilagođavanje ženskih zatvorenica zatvorskom okruženju od muških. Objašnjenje za takvu pojavu djelomično se može pronaći u konceptu ranije objašnjene hegemonične muškosti. Naime, s obzirom na to da mnogi muški zatvorenici zatvaranjem proživljavaju gubitak velikog dijela identiteta, što je muškost, prilagodba na zatvorske uvjete koji podrazumijevaju okruženost muškarcima, znatno smanjenu mogućnost

autonomije, izbora i kontrole, za njih može predstavljati veliki izazov. S obzirom na spol i dob zatvorenika, rezultati istraživanja ukazuju na sljedeće razlike (Meško i Hazin, 2018):

- S obzirom na to da mlađi muškarci traže svoje mjesto i identitet u zatvorskom okruženju te da nastoje još više naglašavati svoju muževnost ne bi li izgledali kao „pravo muško“ pred drugima, mlađi sudionici istraživanja koristili su više nasilnog ponašanja u penalnoj instituciji u kojoj su se nalazili.
- Utjecaj i intenzitet socijalne hijerarhije veći je u muškim penalnim institucijama nego u ženskim.
- U skladu s time, nasilno ponašanje u ženskim kaznionicama uglavnom je rezultat neriješenih sukoba ili tračeva između zatvorenica zbog čega dolazi do nakupljanja napetosti. U takvoj atmosferi i najmanja nesuglasica može dovesti do izbijanja sukoba i rezultirati fizičkim ili verbalnim nasilnim okršajima. Suprotno tome, muški zatvorenici nasilje koriste kao kaznu za nepoštivanje socijalne hijerarhije ili zatvoreničkog koda, odnosno kao način pokazivanja zatvorenicima gdje im je, u skladu s hijerarhijom, mjesto te kakve ih posljedice zbog toga očekuju. Žrtve zlostavljanja su najčešće zatvorenici koji su na strani zatvorskog osoblja ili im prenose informacije iz zatvoreničke subkulture.
- I pozicija pridošlica razlikuje se s obzirom na to radi li se o ženskoj ili muškoj kaznionici. Dok su novi muški zatvorenici u nepovoljnom položaju jer se nalaze na dnu hijerarhije i u velikom su riziku za viktimizaciju i iskorištavanje od strane drugih zatvorenika, ženske zatvorenice koje tek stignu u zatvor/kaznionicu izložene su manipulaciji starijih zatvorenica, odnosno onih koji su već dulje vrijeme zatvorene ne bi li ih zadobile na svoju stranu, principom stvaranja lažnih prijateljstava.
- Pokazalo se kako je osim same socijalne hijerarhije, i averzija prema određenim kaznenim djelima, kao i njihovo negativno doživljavanje, puno izraženije u muškim penalnim institucijama, nego u ženskim kaznionicama ili odgojnom domu za maloljetnike.
- I veličina zatvora, prema rezultatima istraživanja, imala je utjecaj na socijalnu hijerarhiju zatvorenika. Dobiveni podaci pokazali su kako je u manjim ustanovama (do pedeset

zatvorenika) prisutna hijerarhija u svakoj pojedinoj sobi, dok je u većim kaznionicama (više od sto zatvorenika), na razini cijele ustanove, odnosno svi su zatvorenici uključeni u prepoznatljivu zatvoreničku subkulturu i socijalnu hijerarhiju koja iz nje proizlazi.

- Okretanje zatvoreničkoj subkulturi, internalizacija zatvoreničkog koda te razvoj i poštivanje socijalne hijerarhije bilo je izraženije u zatvorenijim penalnim ustanovama gdje je intenzivnije uskraćivanje slobode i gdje su zatvorenici u lošijim odnosima s osobljem.

Dobiveni rezultati zapravo su u skladu s dosad navedenim teorijskim i istraživačkim spoznajama. Ono što nije bilo objašnjeno u radu su razlike s obzirom na tip zatvorenosti ustanove, odnosno odjela. Naime, prema provedenom istraživanju, socijalna hijerarhija izraženija je u kaznionicama, zatvorima ili odjelima zatvorenog tipa. Ako se u obzir uzmu razlozi i načini razvoja socijalne hijerarhije zatvorenika te uvjeti u kojima se razvija, takvi rezultati nisu neobični. U zatvorenim ustanovama sloboda zatvorenika ograničenija je u odnosu na otvorene ili poluotvorene uvjete. Prema tome, i mogućnost zarade i raspolaganja određenim materijalnim i ekonomskim dobrima te kontakti s obitelji, prijateljima, ali i drugim zatvorenicima nisu u jednakoj mjeri dostupni u obje vrste smještaja zatvorenika. U takvim uvjetima, zatvorenicima ne preostaje dovoljno kapitala ili kriterija za međusobno razlikovanje pa kao najbolji izbor, preostaje upravo njihov status. Također, u zatvorenim ustanovama često su zatvorenici recidivisti, ali i mlađi zatvorenici, počinitelji težih kaznenih djela ili pak oni nespremni na promjenu i rehabilitaciju. Vjerojatnije je da će se takvi zatvorenici čvršće pridržavati zatvoreničkog koda, da će im održavanje i pokazivanje muškosti i dominantnost nad drugima biti važni zadaci te da će stoga držati do socijalne hijerarhije i njezina poštovanja više od onih koji se nalaze u otvorenim uvjetima. Osim toga, u otvorene odjele nerijetko odlaze zatvorenici koji nisu počinitelji ozbiljnih kaznenih djela, njihova rizičnost je procijenjena niskom, nisu recidivisti ili se pak radi o zatvorenicima koji možda i jesu počinili neko teže kazneno djelo, ali su pred istekom kazne, svoju kaznu zatvora su mirno i uspješno izdržavali te su dobnostariji zatvorenici za koje se potvrdilo kako nemaju snažnu tendenciju za dokazivanjem i potvrđivanjem svoje pozicije u hijerarhiji kao što je slučaj kod mlađih zatvorenika. Međutim, kao što su rezultati i pokazali, čak i u takvim, otvorenim uvjetima, hijerarhija postoji. Autori navode kako je to uglavnom zbog karizmatičnih i dominantnih pojedinaca koji su prisutni i među takvom

populacijom ili zbog zatvorenika koji imaju načine pristupanja financijskim sredstvima izvan kaznionice.

Temeljem navedenog, može se pretpostaviti kako je u hrvatskim zatvorima i kaznionicama slična situacija ovoj u Sloveniji. I u Hrvatskoj se na otvorenim odjelima i u otvorenim i poluotvorenim kaznionicama nalaze zatvorenici koji uglavnom surađuju sa zatvorskim osobljem, sudjeluju u tretmanu, pred istekom su kazne i ne nastoje (vjerojatno) nasilnim ponašanjem uspostaviti dominaciju nad drugim zatvorenicima tijekom svog boravka. Stoga se može očekivati kako će u takvim ustanovama biti manje izražena socijalna hijerarhija, pridržavanje zatvoreničkih normi i razina uključenosti u subkulturu zatvorenika nego u onima zatvorenog tipa. Većina dobivenih rezultata ukazuje na sličnosti s podacima i literaturom iz drugih dijelova svijeta. I ovdje su ključni faktori određivanja položaja, duljina boravka u penalnoj ustanovi, dob, vrsta kaznenog djela zbog kojeg je osoba osuđena na kaznu zatvora i muškost zatvorenika. S obzirom na već utvrđene razlike u ponašanju muškaraca i žena te njihovom rješavanju sukoba i uspostavljanja dominantnosti, ni podatci dobiveni ovim istraživanjem na tom području ne iznenađuju. Žene se za svoju poziciju u hijerarhiji bore pasivnim pristupom kao što je manipulacija, dok je kod muškaraca izraženija upotreba direktnog i otvorenog nasilnog ponašanja i zaplašivanja. Može se očekivati kako je stanje u Hrvatskoj slično dobivenim rezultatima, ali važno je naglasiti da unatoč brojnim zajedničkim karakteristikama koje zatvorenička subkultura ima u svim penalnim ustanovama, svaki zatvor ili kaznionica imaju drugačije omjere počinitelja raznih vrsta kaznenih djela, različite dobi, kriminaliziranosti, želje za dominiranjem i naglašavanjem muškosti, kao i vlastite interne skupine zatvorenika pa se samim time mogu pretpostaviti razlike u samoj strukturi i intenzitetu socijalne hijerarhije u njima. Osim toga, svaka država ima vlastita obilježja koja više ili manje utječu na društvena zbivanja, vjerovanja i psihosocijalnu klimu. S obzirom na to da su zatvori, odnosno kaznionice, mikro verzija društva u kojem se nalaze i iz kojeg zatvorenici zapravo dolaze, takve se karakteristike preslikavaju i u zatvoreničko društvo.

7.2. Socijalna hijerarhija zatvorenika u penalnim ustanovama Sjedinjenih Američkih Država

Sabo i sur. (2001) u svojoj knjizi navode primjer socijalne hijerarhije u jednoj od njujorških kaznionica maksimalne razine sigurnosti, Attica Correctional Facility. Internu hijerarhiju opisao je Roberto Rivera, student, i ono bitnije, zatvorenik koji je u njoj i boravio. Potvrdio je ono što je logično, već dobro poznato i provlači se kroz cijeli rad- što je zatvorenik na višem položaju u hijerarhiji, to će i njegov standard života biti bolji, imat će više povlastica, resursa i sigurnosti, dok su oni zatvorenici koji se nalaze pri dnu hijerarhije u velikom riziku od viktimizacije. Internu socijalnu hijerarhiju zatvorenika opisao je ovako:

- **Dominantni zatvorenici**

Kao što i sam naziv ove skupine govori, ovom, najvišem sloju hijerarhije, pripadaju zatvorenici koji nastoje uspostaviti nadmoć, dominaciju i vladanje drugim zatvorenicima. Na tim se položajima nalaze žilavi i muževni zatvorenici koji često upotrebljavaju nasilje kao alat za postizanje svojih ciljeva, zadovoljavanje želja i održavanje svojeg statusa. Takvi zatvorenici su sposobni i spremni viktimizirati druge.

- **Zatvorenici koji imaju pristup resursima**

Ovaj sloj čine zatvorenici koji, iako imaju kapacitete nasilnog ponašanja prema drugima, nisu toliko nemilosrdni i nasilni kao dominantni zatvorenici s najviših pozicija. Takvi zatvorenici znaju kada se trebaju držati po strani i ne uplitati se u trenutna događaja i probleme u zatvoreničkoj subkulturi. Osim njih, na ovom se rangu nalaze bande i zatvorenici koji se mogu kretati po ustanovi i koji svojim pothvatima sudjeluju u zatvorskoj ekonomiji zbog pristupa drogama i drugim zabranjenim predmetima koje krijumčare i potom prodaju ili zamjenjuju za druga dobra. Temeljem ugovora s njima ili zatvorenicima na pozicijama iznad njih, u kojem slučaju su oni izvršitelji dogovorenog, što je češće, vrše napade na druge i iznuđuju novac ili druga materijalna dobra.

- **Marginalizirani zatvorenici**

Gotovo najnižim rangom obilježeni su zatvorenici koji su studenti, koji pripadaju nekim religioznim skupinama, zatvorenici uključeni u rehabilitacijske programe te pojedinci koji ni u ustanovi ni izvan nje nemaju neke značajne socijalne kontakte i veze, ali mirno i tiho izdržavaju kaznu koja im je izrečena i izvršavaju zadatke naređene od strane viših slojeva hijerarhije.

- **Stigmatizirani i slabi zatvorenici**

Očekivano, na posljednjem mjestu socijalne hijerarhije nalaze se homoseksualci, počinitelji seksualnih delikata, zlostavljači djece, pojedinci koji se smatraju slabima i percipirani su kao feminizirani, zatvorenici koji se ne uspijevaju obraniti ili izboriti se za svoje mjesto, zatvorenici koji su zlostavljanjem natjerani na poziciju žrtve silovanja ostalih zatvorenika te konačno, zatvorenici koji prenose informacije iz zatvoreničkog društva zatvorskom osoblju.

Ovakva struktura je, s obzirom na saznanja o temi, podosta očekivana. Na dnu se, kao i u velikom broju penalnih ustanova, nalaze zatvorenici koje drugi doživljavaju slabima i obilježenima ženskim karakteristikama, počinitelji seksualnih delikata i delikata na štetu djeteta te zatvorenici koji se ne pridržavaju zatvoreničkog koda. Vrlo je jednostavno, barem na ovom primjeru; na vrhu su zatvorenici kojima je nasilno ponašanje glavni alat postizanja ciljeva i zadovoljavanja vlastitih potreba, ispod njih se hijerarhijski nalaze njihovi suradnici ili sluge, odnosno oni koji taj alat nasilja i upotrebljavaju, a na dnu su potencijalne žrtve koje će trpiti posljedice želja dominantnih zatvorenika i potrebe onih ispod njih da im ostvarenje tih želja i omoguće. Ono što je u ovom slučaju pomalo iznenađujuće jest nedostatak uključivanja dobi zatvorenika, njegove kriminaliziranosti, odnosno vremena provedenog u zatvorima i kaznionicama kao kriterija smještaja na nižem ili višem dijelu hijerarhije. To su karakteristike koje su se dosad u većini literature pokazale kao neke od najbitnijih u određivanju položaja zatvorenika u socijalnoj hijerarhiji. Međutim, slučaj ove kaznonice samo pokazuje kako se uistinu može osloniti na neki općeniti okvir i voditi se poznatim kriterijima za pretpostavljanje nečijeg ranga u hijerarhiji, ali kako na kraju, isto nije univerzalno pravilo te se vjerojatno razlikuje u svakoj penalnoj ustanovi. Također, iako se ova kaznonica nalazi u Sjedinjenim

Američkim Državama, to nikako ne podrazumijeva podjednaku strukturu hijerarhije u svim njezinim federalnim državama. Hijerarhija svake penalne ustanove odraz je vjerovanja, karakteristika, kriminaliziranosti, težine i vrste kaznenih djela njezinih zatvorenika, ponašanja i pristupa zatvorskog osoblja, ali i tipa kaznionice, odnosno zatvora. Veliki broj istraživanja i literature odnosi se upravo na američki penalni sustav pa se o zatvoreničkoj subkulturi i strukturi socijalne hijerarhije u njemu dosta zna. Kao država čije je stanovništvo vrlo raznoliko, tako su i načini počinjenja kaznenih djela brojni i ponekad ekstremni. Hrvatska je demografski ipak homogenije strukture, a udio vrlo teških, pogotovo specifično ekstremnih kaznenih djela nije velik. Osim toga, u SAD-u su duže kazne učestalije te postoje doživotne kazne zatvora i smrtne kazne što za zatvorenika znači dug boravak u kaznionici. Takva fluktuacija zatvorenika podrazumijeva dulje trajanje istog ili sličnog sastava zatvorenika u penalnoj ustanovi. Upravo su zatvorenici koji su dulje vrijeme u određenoj kaznionici najpoštovaniji članovi zatvoreničke subkulture, a nerijetko su upravo oni na najvišim pozicijama u hijerarhiji. Dug boravak u penalnim ustanovama omogućava takvim zatvorenicima uspostavljanje dominacije zbog poštovanja kojeg uglavnom imaju od strane drugih zatvorenika radi svoje duljine boravka u zatvoru, ali i zbog kaznenih djela koje su počinili jer duge kazne zatvora znače i ozbiljnija kaznena djela. Međutim, između hrvatskih i američkih zatvorenika postoje i određene sličnosti pa su rezultati ovakvih istraživanja svakako korisne smjernice za utvrđivanje strukture interne socijalne hijerarhije zatvorenika u Hrvatskoj.

7.3. Socijalna hijerarhija zatvorenika u penalnom sustavu Indije

Indija je država koja se značajno razlikuje od dosad navedenih zemalja, pa tako i od Hrvatske. Razlike su prvenstveno kulturološki uvjetovane, od čega zapravo i veliki broj ostalih obilježja po kojima je drugačija potječe. U većini zatvora u Indiji stanje je oduvijek bilo dosta loše; glavne karakteristike uključivale su snažnu prenapučenost i vrlo nisku kvalitetu rehabilitacijskih programa (Roy, 2003). Roy (2003) navodi kako će, unatoč pokrenutoj reformi zatvorskog sustava donesenom nadopunom Zakona, zbog njezine veličine i činjenice kako ne postoji centralizirana uprava za zatvore, implementacija promjena trajati dugo dok se ne proširi na čitav sustav i sve zatvore. Zbog same prenapučenosti, može se očekivati kako su životni uvjeti

zatvorenika narušeni što može imati negativan utjecaj na njihovo fizičko, ali i mentalno zdravlje. U takvim uvjetima bolji položaj u hijerarhiji potencijalno donosi vrlo bitne prednosti i pogodnosti koje utječu na, koliko je to moguće, ugodniji boravak.

Bandyopadhyay (2006) provela je istraživanje u središnjem zatvoru u Kolkati gdje je radeći na terenu intervjuirala zatvorenike i zatvorsko osoblje te tako stekla uvid u zatvoreničku subkulturu, njihovu socijalnu hijerarhiju te međusobne odnose s osobljem. Jedan od zatvorenika kao ključni kriterij istaknuo je trajanje boravka u zatvoru, odnosno duljinu kazne zatvora na koju je osuđen. Prema tome, zatvorenici se dijele u tri skupine:

- Zatvorenici s doživotnim kaznama zatvora (zatvor se smatra njihovim domom)
- Zatvorenici koji imaju kratke kazne zatvora ili su u pritvoru (takozvani „posjetitelji“ zatvora)
- Zatvorenici osuđeni na smrtnu kaznu.

Ove grupe zatvorenika nisu uvijek u sukobu. Iako su na vrhu hijerarhije oni koji su tamo dulje vrijeme, često su u dobrim odnosima, postoje prijateljstva i međusobne igre. S druge strane, nisu rijetke ni manje svađe, ali ni ekstremni fizički sukobi. Osim toga, zatvorenici su prepoznali i hijerarhijsku podjelu na temelju načina izvršenja kaznenog djela i korištenog oružja- oni zatvorenici koji su kazneno djelo počinili na inteligentan način, bili su posebno poštivani od strane drugih. Kao i u ostalim zatvorima koji su dosad spominjani, i u ovom su se na dnu hijerarhije nalazili počinitelji kaznenih djela u kojima je žrtva bila slabija od počinitelja, odnosno ako su počinjeni delikti bili na štetu djece, žena ili starijih osoba. Na vrhu socijalne hijerarhije nalaze se takozvani „snažni muškarci“ koji su već značajno vrijeme proveli u zatvoru pa se zato znaju snalaziti u njemu, a njihovom statusu pomaže i to što su u dobrom (ali ne izdajničkom prema zatvoreničkoj subkulturi) odnosu sa zatvorskim osobljem. Takav pojedinac prepoznat je i od strane zatvorenika i zatvorskog osoblja kao utjecajan zatvorenik čija snaga i učinak na druge predstavljaju ideal kojem ostali zatvorenici teže. U ovom zatvoru specifično postoji uloga čiji je status podvojen i ovisi od zatvorenika do zatvorenika kako će ponašanje takvih osoba doživjeti. Radi se o *piscima*, uglavnom dosta dobro obrazovanim pojedincima koji su najčešće dulje vrijeme boravili u zatvoru i nečime zaslužili povjerenje zatvorskog osoblja (Bandyopadhyay, 2006). Njihov zadatak je administrativne prirode, pomažu osoblju u prosljeđivanju pisama,

prebrojavanju zatvorenika, bave se dokumentacijom i općenito odgovaraju na potrebe zatvorskeg osoblja. Unatoč tome što su takvi zatvorenici obrazovani, u konačnici ih se tretira kao sluge; čiste stolove, donose osoblju vodu i hranu te obavljaju slične jednostavne zadatke, uz one zbog kojih su u početku i angažirani. Uloga *pisca* za zatvorenike predstavlja mogućnost pristupa brojim povlasticama do kojih ostali nemaju prilike doći. Te prednosti uključuju smještaj na poseban odjel, privatne posjete članova obitelji i pristup raznim podacima kojima inače ni na koji drugi način ne bi imali šanse prići, omogućujući time manipuliranje službenom dokumentacijom kroz sudjelovanje u pisanju dopuštenja ili čak uvjetnog otpusta. Zbog toga često sudjeluju u koruptivnim postupcima uz zatvorsko osoblje. Upravo iz pristupa kojeg imaju i bliskosti sa zatvorskim osobljem, proizlazi njihova moć, ali i podijeljena pozicija u socijalnoj hijerarhiji. Neki zatvorenici će se nastojati zbliziti s njima ne bi li ih mogli tražiti za usluge zbog dobrog odnosa s osobljem i mogućnosti manipuliranja dokumentacijom, dok će drugi to vidjeti kao nepovoljno obilježje. Naime, s obzirom na to da se *pisci* dobro slažu s osobljem, ostatak zatvorenika može ih smatrati *ulizicama* ili slugama zatvorskih službenika. Intervjuirani zatvorenici navode kako se, služenjem osoblja, naglašava zatvorenikova podređenost, gubi identitet i ponos pojedinca, zbog čega su *pisci* često zakinuti poštovanja pojedinih zatvorenika. Moglo bi se reći da su pisci, barem naizgled, zadovoljavali ideal dobrog zatvorenika kakav bi zamislilo zatvorsko osoblje. Poslušni, submisivni, dobrog i mirnog ponašanja te pristojni u odnosu sa osobljem zapravo su bili na jednom kraju spektra. Na drugom su se nalazili zatvorenici koji su često, zahvaljujući nasilnom ponašanju, bili pri vrhu hijerarhije. Agresivni i dominantni, svojim su stavom i ponašanjem nove zatvorenike i one koji služe kratku kaznu zatvora iskorištavali i ucjenjivali radi pružanja seksualnih usluga, čišćenja, pranja odjeće i sličnih poslova. Ranjivost od takvih oblika zlostavljanja pojačana je njihovim kratkim boravkom u zatvoru te statusu pridošlice.

Jasno je kako socijalna hijerarhija zatvorenika postoji i u indijskim zatvorima. Čak i u toliko kulturološki drugačijem okruženju, njezina struktura ne odudara značajno od one u SAD-u ili Sloveniji. I ovdje veliku ulogu u određivanju ranga zatvorenika ima duljina boravka u zatvoru. Zatvorenici koji su dulje vrijeme proveli u različitim penalnim ustanovama te su godinama u određenom zatvoru, tamo će imati veći utjecaj i poštovanje drugih. Na njih se gleda kao na iskusne i mudre stručnjake koji su uspješni u preživljavanju u raznim životnim okolnostima i čiji dugotrajni zatvorenički status ukazuje na niz počinjenih kaznenih djela, uključujući i ona

ozbiljnija, čvrst stav, nepokolebljivost u raznim situacijama, prilagodljivost i snalažljivost u dinamičnom zatvoreničkom svijetu punom raznolikih karaktera i muških nadmetanja. Oni pojedinci koji su u zatvor tek stigli, ili su osuđeni na kratko vrijeme boravka u njemu, doživljeni su, od strane drugih zatvorenika, kao slabiji i neiskusni te stoga zaslužuju lošiji tretman i vrlo vjerojatno neki oblik zlostavljanja. Ista sudbina očekuje i one zatvorenike čije su žrtve kaznenih djela bile osobe slabije od njih. Istraživanje je pokazalo kako su, u Indiji, kao i u velikom broju zatvora diljem svijeta, za preživljavanje i lakši boravak u zatvoru, važne karakteristike s kojima pojedinci ulaze, kao što su kriminaliziranost, broj počinjenih kaznenih djela, vrsta i način počinjenog kaznenog djela ili prijašnje iskustvo zatvaranja, ali i njegovo ponašanje tijekom samog služenja kazne. Iako agresivnost i nasilno ponašanje te dobri i bliski odnosi s osobljem mogu dovesti do određenih povlastica, čini se kako su uspješnost u manipuliranju sustavom kroz mirno izdržavanje kazne, održavanje ugodnih, ali ne prebliskih odnosa sa zatvorskim osobljem te posjedovanje obilježja muškosti u kombinaciji s dugotrajnim boravkom u zatvoru i počinjenjem težeg kaznenog djela, možda i najbitniji u procesu stjecanja visokog ranga u hijerarhiji i dobivanja poštovanja drugih zatvorenika.

7.4. Socijalna hijerarhija zatvorenika u zatvorskom sustavu Češke

Dirga i sur. (2016) proveli su u muškim češkim zatvorima, na uzorku koji je uključivao zatvorenike, službenike zatvorskog osoblja i zatvorsku upravu, kvalitativno etnografsko istraživanje. Rezultati su u temeljima bili vrlo slični podacima iz ostalih zemalja i proučavanoj literaturi, međutim, razlikovali su se u nazivima pojedinih slojeva. Bez obzira na to, karakteristike pripisane svakom od tih statusa vrlo su slične već navedenim i opisanim obilježjima. Istraživanjem se pokazalo kako u češkom penalnom sustavu socijalnu hijerarhiju čine tri glavna statusna sloja:

- “*Kralj(evi)*”

Oni zatvorenici koji pripadaju ovom položaju karakteristikama su ekvivalentni i u drugim državama, najbolje pozicioniranim zatvorenicima. Moćni, kontroliraju zatvorsku subkulturu i okruženje, manipuliraju drugima radi održavanja statusa, fizički su snažni,

dominantni i spremni upravljati ostalim zatvorenicima. Osim toga, obilježava ih agresivnost i hrabrost; ne pokazuju strah i zapravo, oni su oličenje “pravog muškarca”. Zrelost, dobar zatvorski ugled i inteligencija još su neke od karakteristika koje pojedine zatvorenike mogu dovesti do vrha hijerarhije.

- “*Budale*”

Zatvorenici koji se nalaze u ovim pozicijama u zatvoru imaju neutralnu ulogu: nisu pod kontrolom *kraljeva*, ali nemaju ni želju upravljati najnižim slojem zatvorenika. Ono što ih štiti od padanja na najlošije položaje hijerarhije jest njihova sposobnost odupiranja vanjskom pritisku zatvorenika.

- “*Radni konji*”

Najniži status u zatvorima stekli su zatvorenici koji obavljaju poslove za druge zatvorenike jer ih oni ne žele činiti. To su naivni i slabi zatvorenici koji ne mogu izdržati pritisak drugih zatvorenika pa završe u ulozi njihovih robova. Ovom sloju pripadaju i počinitelji seksualnih delikata na štetu djeteta, čija se kaznena djela ne toleriraju.

Osim strukture socijalne hijerarhije, istraživanje je pokazalo kako seksualno nasilje u češkom penalnom sustavu nije česta pojava kao što se ponekad spominje u literaturi, već je raširenije ekonomsko ucjenjivanje kao oblik uspostavljanja nadmoći nad drugim zatvorenicima. Međutim, seksualno zlostavljanje i dalje je prisutno te se najčešće koristi kao način uspostavljanja dominacije nad slabijim zatvorenicima jer se napadom na drugog, muškost zlostavljača naglašava i povećava, dok feminiziranost i slabost žrtve viktimizacijom postaju još intenzivnije.

I iz strukture socijalne hijerarhije zatvorenika u češkim penalnim ustanovama prepoznatljivi su ključni elementi koji se kroz literaturu i socijalne hijerarhije drugih država ponavljaju. Vidljivo je kako u većini slučajeva zaista muškost ima vodeću ulogu u definiranju položaja zatvorenika u statusnom poretku. Tako su i ovdje na vrhu dominantni, snažni zatvorenici koji odgovaraju idealu “pravog muškarca”, dok su na dnu slabiji zatvorenici koji padaju pod utjecaj zatvorenika s vodećih pozicija. Iako je u slučaju češkog istraživanja zanemaren utjecaj karakteristika zatvorenika kao što su počinjenje određenih kaznenih djela (osim seksualnih delikata gdje su djeca žrtve), starost, duljina boravka u zatvoru ili odavanje internih informacija članovima

osoblja, ne znači kako one uopće nemaju učinak na poziciju zatvorenika u hijerarhiji. Moguće je kako su ih u svojim intervjuima zatvorenici izostavili jer se ipak radi o podacima koji reguliraju njihove tajne živote.

7.5. Socijalna hijerarhija zatvorenika u kaznenim tijelima Hrvatske

U hrvatskim zatvorima i kaznionicama nedostaje suvremenih istraživanja interne socijalne hijerarhije zatvorenika. Poznavanje unutarnjeg neformalnog statusnog poretka zatvorenika omogućava lakše razumijevanje funkcioniranja zatvorenika, njihovih međusobnih odnosa, tretmanskih postignuća i uzroka potencijalnog nasilnog ponašanja. U slučaju internih sukoba i zlostavljanja, upoznatost sa socijalnom hijerarhijom zatvorskom osoblju može pomoći u određivanju mogućih uzroka, počinitelja ili događaja koji su incidentu prethodili. Prepoznavanje potencijalnih budućih žrtava još je jedna od prednosti koju nosi uvid u socijalnu hijerarhiju. Naime, ukoliko su istraživanjem utvrđene određene karakteristike koje pojedine zatvorenike čine ranjivima i u povećanom riziku od najnižih statusa u hijerarhiji pa samim time i od viktimizacije, članovi osoblja mogu uložiti dodatne napore u zaštitu takvih zatvorenika. Ovo može biti zahtjevan zadatak jer u svojim pokušajima da nekom zatvoreniku pomognu, zapravo mu mogu i naštetiti, ukoliko drugi zatvorenici steknu dojam da se radi o prebliskom odnosu pojedinca sa zatvorskim osobljem. Također, poznavanjem strukture hijerarhije, osoblje može pretpostaviti koji su zatvorenici na vrhu i imaju najveći utjecaj, odnosno koji su i zašto neformalne vođe, te tu spoznaju mogu naučiti koristiti u svoju korist. U slučaju da to prihvate, pojedince koji su na najboljim pozicijama u socijalnoj hijerarhiji, osoblje može uključivati u tretmanske programe pa ih koristiti kao modele ponašanja za druge zatvorenike. Osim toga, takvi im zatvorenici mogu služiti i kao neformalni provoditelji reda. S druge strane, ako su svjesni slabosti i potreba određenih zatvorenika za moći ili poštovanjem, takve pojedince mogu koristiti u ulozi prenositelja informacija „iznutra“. S obzirom na razlike između tipova odjela i kaznionica te ženskih i muških penalnih ustanova dobivene slovenskim istraživanjem, bilo bi zanimljivo i utvrditi je li stanje u Hrvatskoj slično ili različito od onog u Sloveniji, te ako jest, u kojoj mjeri. Također, kako su često upravo oni zatvorenici na višim pozicijama organizatori pobuna u kaznionicama i zatvorima, informacije o socijalnoj hijerarhiji mogu se koristiti i u svrhu

osiguravanja reda i sigurnosti ustanove. Naime, često se takvi zatvorenici, ako krenu okupljati oko sebe druge zatvorenike, premještaju u druge ustanove kako bi se “razbila” potencijalna prijetnja.

Iako je osoblje u hrvatskim kaznionicama i zatvorima vjerojatno upućeno u stanje i zatvoreničku subkulturu, bilo bi korisno saznati koliko se njihova percepcija razlikuje od prave situacije i doživljava zatvorenika. Međutim, kako se radi o osjetljivoj temi koja za zatvorenike predstavlja tajne informacije, dobivanje točnih podataka je izazov za buduće istraživače. S obzirom na nedovoljan broj kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja na temu interne socijalne hijerarhije zatvorenika u Hrvatskoj te na brojne prednosti poznavanja strukture i karakteristika iste, ovim se radom daje preporuka za daljnja istraživanja ovog područja.

8. Posljedice socijalne hijerarhije zatvorenika

Unatoč tome što određeni zatvorenici ne žele biti uključeni u zatvoreničku subkulturu i nisu zainteresirani za stvaranje dobrih odnosa ili pak izazivanje neprijateljstava, nitko se zapravo ne želi naći na dnu hijerarhije. Svima je dobro poznato što tako nizak položaj može značiti i u kakvom se riziku nalaze ukoliko do toga dođe. Upravo su zatvorenici s najlošijim statusom najranjiviji za viktimizaciju. Čim postane jasno tko se nalazi na najnižim rangovima, hijerarhija postaje svojevrsno opravdanje za nasilno ponašanje onih zatvorenika koji su na vrhu zatvoreničkog poretka. U samom svojem postojanju, socijalna hijerarhija razlikuje snažnije i slabije zatvorenike koji zapravo postaju zlostavljači i žrtve zlostavljanja. Viktimizacijom drugih zatvorenika, onih na najnižim pozicijama, dominantniji zatvorenici potvrđuju svoju nadmoć, snagu i visoki status. Takvim ponašanjem pojedince nižeg ranga dodatno ponižavaju čineći ih još submisivnijima. Upravo se upotrebom nasilja i zlostavljanjem drugih zatvorenika reguliraju odnosi između zatvorenika različitih rangova u hijerarhiji (MacDonald, Rabiee i Weilandt, 2013). Ne mora se nužno raditi o fizičkom ili seksualnom zlostavljanju koje vrlo intenzivno i direktno u zatvoreniciima izaziva osjećaj bezvrijednosti, oružje zadržavanja visokog položaja mogu biti i prijetnje ili ucjene kojima se kod zatvorenika namjerno izazivaju anksioznost i strah ne bi li se ponašanje nisko pozicioniranih zatvorenika usmjeravalo u željenom smjeru. De Viggiani (2012) navodi kako su u zatvorskom okruženju i zatvoreničkoj subkulturi nasilno ponašanje, zlostavljanje i viktimizacija zapravo dio rutine i gotovo neodvojivi od socijalne hijerarhije. Iako je zlostavljanje svojevrsna posljedica hijerarhijske podjele, ono je ujedno i strategija i način postizanja te zadržavanja pojedine pozicije. Upravo si korištenjem nasilnog ponašanja neki zatvorenici uspijevaju poboljšati status. Zbog potencijalnog zlostavljanja i viktimizacije drugih zatvorenika, ali i pritiska zbog postizanja željene pozicije u hijerarhiji ili barem izbjegavanja onih najlošijih, zatvorenici mogu razviti brojne probleme mentalnog zdravlja. Zatvorski stručnjak iz Estonije (MacDonald i sur., 2013) objašnjava kako su odnosi između onih zatvorenika koji se nalaze visoko na hijerarhiji i onih koji su na najlošijim pozicijama vrlo narušeni te kako su zatvorenici s višim statusom okrutni prema onima koje smatraju slabijima od sebe. Upravo su takvi uvjeti plodno tlo za razvoj problema mentalnog zdravlja kao što je anksioznost, depresija ili suicidalne misli, pa čak i pokušaj samoubojstva. U

strahu od stjecanja niskog statusa u hijerarhiji, zatvorenici često moraju sakrivati dijelove svojeg identiteta ili života ne bi li se prikazali snažnijima i otpornijima.

Unutar zatvorskog okruženja izvori stresa su mnogobrojni. Nemogućnost prilagodbe u zatvoreničku subkulturu i nalaženja željenog mjesta u socijalnoj hijerarhiji također je važan čimbenik koji potencijalno može rezultirati razvoju nepovoljnih zdravstvenih posljedica. Zatvorenici često moraju paziti na svoju reputaciju ne bi li sačuvali postojeći status ili ga poboljšali. To podrazumijeva sudjelovanje u nasilnom ponašanju i sukobima, prikrivanje određenih karakteristika i osobnosti, izbjegavanje određenih zatvorenika te neuključivanje u zatvorske rehabilitacijske programe koji bi im možda olakšali postojeće teškoće mentalnog zdravlja. Stresan život unutar zatvora, što je naravno uključivalo i socijalnu hijerarhiju i nošenje s njom, većina zatvorenika povezala je sa potencijalnim uzrocima samoozljeđivanja i pokušaja suicida (MacDonald i sur., 2013).

Osim navedenog, negativne posljedice koje indirektno proizlaze iz zatvoreničke hijerarhije jesu i utjecaj na odnose sa zatvorskim osobljem. U istraživanju Meška i Hazin (2018) službenici zatvorskog osoblja su potvrdili kako postojanje zatvoreničke subkulture i socijalne hijerarhije zatvorenika narušava njihove međusobne odnose. Radi postizanja željene pozicije u hijerarhiji, zatvorenici se mogu distancirati od osoblja i posebnih programa u koje bi trebali biti aktivno uključeni. Prebliski odnos sa članovima osoblja može druge zatvorenike asocirati na najnepoželjniju ulogu u zatvoru, onu *cinkaroša*. Karakteristika koja se kod zatvorenika cijeni jest sposobnost održavanja neutralnih i ne značajno prisnih odnosa sa službenicima osiguranja ili tretmanskim osobljem. Zbog uvećanog straha da se njihove namjere ne shvate pogrešno, zatvorenici se mogu usmjeriti na lažno predstavljanje osoblju ili postavljanje neželjenih i pretjeranih granica u međusobnom odnosu. Tako narušen odnos može imati značajno nepovoljan utjecaj na učinke tretmana i rehabilitaciju zatvorenika. Osim toga, kako se ne bi stekao dojam da su u dosluhu sa zatvorskim osobljem i da im prenose interne informacije, zatvorenici će često prešutjeti činjenicu da su žrtve zlostavljanja, bez obzira na to koji je razlog njihovog niskog položaja u hijerarhiji i viktimizacije. Koje god posljedice prvotnog zlostavljanja i niskog statusa bile, one potencijalne proizašle iz *cinkarenja* mogle bi biti puno ozbiljnije.

S druge strane, postojanje socijalne hijerarhije može imati i određene pozitivne posljedice. Iako je zahvaljujući hijerarhiji nasilno ponašanje i zlostavljanje stalna prijetnja sigurnosti zatvorenika,

jednim dijelom je upravo ona zaslužna za održavanje reda i mira. Naime, često su neformalne vođe i pojedinci s vrha hijerarhije odgovorni za umirivanje zatvorskih sukoba. Oni usmjeravaju zatvorenike kako bi sukobe i probleme trebali rješavati između sebe. Također, postojanjem hijerarhije naglašava se potreba očuvanja postojećeg poretka, odnosno svatko u hijerarhiji zna svoje mjesto i osim pokojih buntovnika koji se nastoje usprotiviti takvom rangiranju, većina ih se pokori zatvorskim zakonima i svoj položaj prihvaćaju. Kao što je već spomenuto, slovenskim istraživanjem ustanovljeno je kako je postojanje socijalne hijerarhije zatvorskom osoblju katkad poželjno i korisno jer im upravo zatvorenici s vrha hijerarhije koje ostali poštuju i slušaju pomažu u održavanju reda, a osim njih, pomažu im i pojedinci koji se nalaze na najlošijim položajima kroz prikupljanje i prosljeđivanje informacija (Meško i Hazin, 2018).

Učinci interne socijalne hijerarhije zatvorenika na njihov život u penalnoj ustanovi, na odnose sa zatvorskim osobljem, na funkcioniranje zatvorskog života i na uspješnost tretmana i njihove penološke rehabilitacije su prepoznatljivi i definitivno se može reći kako socijalna hijerarhija sudjeluje u oblikovanju pojedinčeva doživljaja zatvorskog okruženja. Upravo zbog toga, socijalna hijerarhija je gotovo neodvojivi dio zatvorskih događanja i organizacije zatvoreničke subkulture. Teško je zamisliti izdržavanje kazne zatvora bez pojedinaca koji su zbog nekih svojih karakteristika poželjniji za suživot i onih koje druge zatvorenici žele izbjegavati i izbaciti. Kao i u društvu, uvijek će postojati oni koji su skloniji istaknuti se, biti dominantni ili agresivniji, kao što će pojedinci zbog nekih svojih obilježja, za većinu biti neprihvatljivi i izolirani ili pak zlostavljani. Prema tome, radi smanjivanja viktimizacije ranjivih zatvorenika, trebalo bi obratiti, koliko je to moguće, veću pozornost na one zatvorenike koji karakteristikama odgovaraju najniže smještenim pozicijama u hijerarhiji jer će čak i u slučaju zlostavljanja drugih, takvi pojedinci prešutiti kako su žrtve ostalih zatvorenika.

9. Zaključak

Socijalna hijerarhija prisutan je fenomen ne samo u širem društvu, već i u njegovim brojnim aspektima. Statusna podjela pojedinaca i skupina prema određenim karakteristikama i ponašanjima nije neuobičajena i nepoznata pojava. Za postizanje vodećih položaja u područjima interesa pojedinaca, potrebno je imati prednosti kojima će se zadobiti željena moć, poštovanje ili pak strah od ostalih. S druge strane, vrlo je jasno koja to ponašanja i postupci negativno utječu na nečije pripadanje određenim grupama ili čak prihvaćanje od strane društva. Iako zatvorenici čine specifičnu skupinu, i po određenim se područjima funkcioniranje u njihovoj subkulturi razlikuje od ostatka društva, u konačnici, obilježja koja su poštovana i ona koja dovode do odbacivanja, ne razlikuju se značajno od onih tipičnih i tradicionalnih koji u mnogim društvima i kulturama postoje već dugo, a u nekima su još uvijek dominantna, pogotovo ako se fokusira na muško stanovništvo, odnosno zatvorenike muškog spola. S obzirom na to da i u penalnim institucijama borave pojedinci odrasli upravo u okruženjima gdje je poznat neformalni poredak osoba koje posjeduju specifična obilježja i gdje su prepoznatljive cijenjene i neželjene karakteristike te u skladu s time i posljedice koje njihovo posjedovanje znači za položaj pojedinca u hijerarhiji, ne čudi što je ista takva klima prenesena i u zatvorsku subkulturu.

Prema tome, izražena tradicionalna muškost kao ključno potrebno obilježje svakog muškarca, vjerojatno je i najbitniji pojam u objašnjenju nastanka i održavanja interne hijerarhije, ali i smještavanja zatvorenika na više ili niže položaje. Usredotoči li se prvenstveno na muškarce, postaje jasno kako potreba za naglašavanjem i dokazivanjem muževnosti proizlazi iz samog odgoja dječaka. Naime, dok su djevojčice odgojem usmjeravane na submisivnost i poslušnost, mladići su učeni upravo suprotno. Tako za njih kroz odrastanje simbolom muškosti postaju osobine kao što su agresivnost i dominantnost. U okruženju na kojem je u ograničenom prostoru smješten veliki broj muškaraca od kojih značajan dio ima želju i unutarnji, ali i vanjski, pritisak dokazati se i istaknuti se, najbolji način za to jest upravo posjedovanje obilježja koja muškarce čine muškarcima, odnosno muškost, a zajedno s njom i brojne karakteristike koje je čine. U skladu s time, ne bi li se našli na najboljim pozicijama u hijerarhiji, zatvorenici se od ostalih moraju istaknuti svojom snagom, snalažljivosti i agresivnosti. Dakle, na vrhu se nalaze zatvorenici određenih obilježja ličnosti. Međutim, bilo da se radi o starijim zatvorenicima čije je dugotrajno služenje kazne dovelo do iskustva te strpljivog i mirnog iščekivanja isteka kazne

zatvora ili o otvoreno dominantnom pojedincu čiji je cilj agresivnim i nasilnim ponašanjem doći do željenog položaja, zajedničko im je poštovanje koje drugi zatvorenici prema njima imaju. To poštovanje proizlazi iz jedne osobine koju dijele- obojica su primjeri „pravog muškarca“. Jedan prikazuje onu stranu muškosti koja se odnosi na snagu i izdržljivost te veliko iskustvo u penalnom sustavu kojima je zaslužio neupitnu razinu poštovanja drugih zatvorenika, ali i osoblja. Drugi je pojedinac koji se ne ustručava izboriti se za željeni cilj, kao što to njegovo ponašanje i odnos prema drugima i pokazuje. Moglo bi se reći kako je poštovanje drugih zatvorenika pokazatelj položaja zatvorenika u hijerarhiji te je bitan faktor u određivanju istog, a u slučaju muških zatvorenika, muškost je čimbenik čija prisutnost može dovesti do najveće razine poštovanja. Vođa i primjer drugima ne smije biti slab, a oni pojedinci koji nisu muževni, nisu ni snažni, što znači da nikako ne mogu biti na najboljim pozicijama poretka. Kako je u zatvorskom okruženju muževnost izjednačavana sa snagom, a posjedovanje ženstvenih osobina sa slabosti, svaki zatvorenik kod kojeg su prepoznata feminizirana obilježja ili je prepoznat neki oblik slabosti, automatski je smješten na dno hijerarhijske ljestvice.

Svjetska istraživanja pokazuju kako je socijalna hijerarhija zatvorenika prisutna i slična u različitim državama, bez obzira na kulturalne, demografske ili političke razlike te koje su posljedice njezina postojanja, uključujući zlostavljanje zatvorenika, segregaciju i negativan utjecaj na odnose sa zatvorskim osobljem. S obzirom na vidljiv učinak na psihosocijalnu klimu zatvorskog okruženja, svakodnevno funkcioniranje, uspješnost tretmana i sigurnost zatvorenika, uvid u postojanje, strukturu i intenzitet socijalne hijerarhije zatvorenika u nekoj zemlji i njezinim penalnim institucijama, važan je jer može pomoći u konstruiranju i planiranju aktivnosti, smještaja i rehabilitacije zatvorenika.

Prema tome, preporuka autorice je, zbog nedostatka istih, provedba istraživanja kvalitativnog ili kvantitativnog tipa u hrvatskim kaznionicama i zatvorima ne bi li se ustanovila jasnija slika hijerarhijske podjele zatvorenika ili potvrdile postojeće pretpostavke. Iako se zbog specifičnosti traženih podataka i informacija radi o istraživanju koje nije jednostavno provesti, dobivanje točnije slike o internoj socijalnoj hijerarhiji zatvorskog bi osoblju potencijalno omogućilo drugačiji pristup u organiziranju tretmanskih aktivnosti, kao i usmjerilo pozornost na odnose između zatvorenika specifičnih obilježja te bi se time u konačnici moglo doprinijeti smanjivanju viktimizacije i iskorištavanja određenih zatvorenika. Ovisno o dobivenim rezultatima, zatvorsko

osoblje bi se moglo educirati radi efikasnijeg prepoznavanja ranjivih skupina koje su u posebnom riziku od zlostavljanja te u skladu s time poduzeti daljnje akcije vezane uz njihovu sigurnost. Osim toga, dobiveni rezultati mogli bi se upotrijebiti za usporedbu sa zatvorskim hijerarhijama drugih zemalja i njihovih penalnih institucija te ustanoviti razlike s obzirom na tip ustanove unutar Hrvatske.

S obzirom na njezinu duboku ukorijenjenost ne samo u zatvorsku subkulturu, već i u cijelo društvo, bilo bi naivno vjerovati kako je socijalnu hijerarhiju zatvorenika moguće potpuno iskorijeniti iz zatvorskog društva. Prema tome, podjela će uvijek postojati, i kao takva, ne mora se nužno doživljavati lošom jer kao što je već spomenuto, njezina prisutnost i određene pozicije zatvorenika mogu se upotrijebiti u korist zatvorskog osoblja, odnosno, primjerice, utjecaj nadmoćnih zatvorenika može se učinkovito iskoristiti u smjeru discipliniranja zatvorenika. Međutim, ono što je potrebno minimalizirati jesu njezine negativne posljedice i strategije koje je i održavaju, kao što je nasilno ponašanje i viktimizacija drugih zatvorenika. Pozornost bi se trebala usmjeriti i na dodatnu edukaciju osoblja u prepoznavanju postojeće hijerarhije i pozicija pojedinaca unutar iste ne bi li se identificirali zatvorenici koji su u povećanom riziku od viktimizacije i iskorištavanja, ali i vodeći pojedinci čija se moć upravljanja zatvorenicima treba držati pod kontrolom ili pak iskoristiti u korist održavanja reda i mira u zatvoru. Na taj bi se način, iz nečega što je gotovo neizbježno, a to je upravo nastanak i postojanje socijalne hijerarhije zatvorenika, izvukli i mogući pozitivni rezultati njezine prisutnosti te se minimalizirale potencijalne štetne posljedice.

10. Literatura

1. Anderson, E. (2002). Openly Gay Athletes: Contesting Hegemonic Masculinity in a Homophobic Environment. *Gender and Society*, 16 (6), 860-877.
2. Bandyopadhyay, M. (2006). Competing Masculinities in a Prison. *Men and Masculinities*, 9(2), 186-203. Preuzeto 14. srpnja 2019. s <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.929.117&rep=rep1&type=pdf>.
3. Bird, S.R. (1996). Welcome to the Men's Club: Homosociality and the Maintenance of Hegemonic Masculinity. *Gender and Society*, 10 (2), 120-132. Preuzeto 14. srpnja 2019. s <http://www.bristol.ac.uk/media-library/sites/law/documents/Bird%20-%20Welcome%20to%20the%20Men's%20Club.pdf>.
4. Blitz, C.L., Wolff, N., Shi, J. (2008). Physical victimization in prison: The role of mental illness. *International Journal of Law and Psychiatry*. 31 (5). 385-393. Posjećeno 27. srpnja 2019. na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2836899/>.
5. Caldwell, M.G. (1956). Group Dynamics in the Prison Community. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 46 (5), 648-657.
6. Carceral, K.C. (2006). *Prison, Inc: A Convict Exposes Life Inside a Private Prison*. New York: New York University Press. Posjećeno 4. srpnja 2019. na [https://books.google.hr/books?id=ZSp2WceCR4QC&printsec=frontcover&dq=Carceral,+K.C.+\(2006\):+Prison,+Inc:+A+Convict+Exposes+Life+Inside+a+Private+Prison&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwim7syD-JjkAhXFmIsKHjYbjACkQ6AEIKjAA#v=onepage&q=Carceral%2C%20K.C.%20\(2006\)%20Prison%2C%20Inc%20A%20Convict%20Exposes%20Life%20Inside%20a%20Private%20Prison&f=false](https://books.google.hr/books?id=ZSp2WceCR4QC&printsec=frontcover&dq=Carceral,+K.C.+(2006):+Prison,+Inc:+A+Convict+Exposes+Life+Inside+a+Private+Prison&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwim7syD-JjkAhXFmIsKHjYbjACkQ6AEIKjAA#v=onepage&q=Carceral%2C%20K.C.%20(2006)%20Prison%2C%20Inc%20A%20Convict%20Exposes%20Life%20Inside%20a%20Private%20Prison&f=false)
7. Chu, V. (2016). Greying Behind Bars: The Older Male Offender's Experience of Prison Life and Preparations for Resettlement. Posjećeno 23. srpnja 2019. na <https://howardleague.org/wp-content/uploads/2017/02/Greying-Behind-Bars.pdf>.

8. De Viggiani, N. (2012). Trying to be Something You Are Not: Masculine Performances within a Prison Setting. *Men and Masculinities*, 15 (3), 271-291.
9. Dirga, L., Lochmannová, A., Juříček, P. (2016). The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons. *Sociológia*, 47 (6), 559-578. Posjećeno 27. srpnja 2019. na https://www.researchgate.net/publication/288455033_The_Structure_of_the_Inmate_Population_in_Czech_Prisons.
10. Fleisher, M. S., Decker, S. H. (2001). An Overview of the Challenge of Prison Gangs. *Corrections Management Quarterly*, 5 (1), 1-9.
11. Galtung, J. (1958). The Social Functions of a Prison. *Social Problems*, 6 (2), 127-140.
12. Gianoulis, T. (2006). *Prisons and Prisoners*. Głbtq. 1-5. Preuzeto 5.srpnja 2019. s http://głbtqarchive.com/ssh/prisons_S.pdf.
13. Ginn, S. (2012). *Elderly prisoners*. BMJ. 1-6. Preuzeto 13. srpnja 2019. s https://www.researchgate.net/profile/Stephen_Ginn/publication/232255358_Elderly_prisoners/links/5c25571a299bf12be39df583/Elderly-prisoners.pdf.
14. Hearn, J. (2004). From hegemonic masculinity to the hegemony of men. *Feminist Theory*, 5 (1), 49-72. Preuzeto 14. srpnja 2019. s <http://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/From-Hegemonic-Masculinity-to-the-Hegemony-of-men-by-Jeff-Hearn.pdf>.
15. Hefner, M.K. (2009). *Negotiating Masculinity within Prison*. Greensboro: Faculty of The Graduate School, The University of North Carolina.
16. Hensley, C., Tewksbury, R., Castle, T. (2003). Characteristics of Prison Sexual Assault Targets in Male Oklahoma Correctional Facilities. *Journal of Interpersonal Violence*, 18 (6), 595-606.
17. Jadrešin, A., Mustapić, J. (2014). Źene koje čine kaznena djela. *Źivot i škola*, 32, 129-136.

18. Jewkes, R., Morrell, R., Hearn, J., Lundqvist, E., Blackbeard, D., Lindegger, G., Quayle, M., Sikweyiya, Y., Gottzen, L. (2015). Hegemonic masculinity: combining theory and practice in gender interventions. *Culture, Health & Sexuality*, 17 (2), 96-111. Posjećeno 14. srpnja 2019. na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4706037/>.
19. Jones, C. (2014). Prison Gangs and Prison Governance in the Philippines. *Griffith Asia Quarterly*, 2(1), 57-74. Preuzeto 22. kolovoza 2019. s <https://research-repository.griffith.edu.au/bitstream/handle/10072/340307/473-1458-1-PB.pdf?sequence=1>.
20. Kerbs, J.J., Jolley, J.M. (2008). A Commentary on Age Segregation for Older Prisoners: Philosophical and Pragmatic Considerations for Correctional Systems. *Criminal Justice Review*, 34(1), 119-139. Posjećeno 23. kolovoza 2019 .na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5354172/>.
21. Koski, J., Xie, H., Olson, I.R. (2015). Understanding Social Hierarchies: The Neural and Psychological Foundations of Status Perception. *Social Neuroscience*, 10 (5), 527-550. Posjećeno 12.srpnja 2019. s <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5494206/>.
22. Kreager, D.A., Young, J.T.N., Haynie, D.L., Bouchard, M, Schaefer, D.R., Zjac, G. (2017). Where “Old Heads” Prevail: Inmate Hierarchy in a Men’s Prison Unit. *American Sociological Review*, 82 (4), 685-718.
23. Kupers, T.A. (2005). Toxic Masculinity as a Barrier to Mental Health Treatment in Prison. *Journal of Clinical Psychology*, 61 (6), 713-724. Preuzeto 14. srpnja 2019. s <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.600.7208&rep=rep1&type=pdf>.
24. Lander, I., Ravn, S., Jon, N. (2016). *Masculinities in the Criminological Field: Control, Vulnerability and Risk-Taking*. Posjećeno 23. srpnja 2019. na <https://books.google.hr/books?id=hyofDAAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Masculinities+in+the+Criminological+Field:+Control,+Vulnerability+and+Risk+...&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwju3vnCsaHkAhVuoosKHcpiDb8Q6AEIJzAA#v=onepage&q=Masculin>

[ities%20in%20the%20Criminological%20Field%3A%20Control%2C%20Vulnerability%20and%20Risk%20...&f=false.](#)

25. MacDonald, M., Rabiee, F., Weilandt, C. (2013). Health promotion and young prisoners: a European perspective. *International Journal of Prisoner Health*, 9 (3), 151-164. Preuzeto 3. srpnja 2019. s https://www.researchgate.net/profile/Fatemeh_Rabiee/publication/263211565_Health_promotion_and_young_prisoners_A_European_perspective/links/564c8bf908ae4ae893ba709e/Health-promotion-and-young-prisoners-A-European-perspective.pdf.
26. Meško, G., Hacin, R. (2018). Prisoners' and Prison Workers' Views on the Prison Subculture in Slovenia. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 69 (4), 333-345. Preuzeto 3. srpnja 2019. s https://www.researchgate.net/profile/Gorazd_Mesko/publication/330449787_Prisoners%27_and_Prison_Workers%27_Views_on_the_Prison_Subculture_in_Slovenia/links/5c40a1df92851c22a37c44fb/Prisoners-and-Prison-Workers-Views-on-the-Prison-Subculture-in-Slovenia.pdf.
27. Michalski, J.H. (2017). Status Hierarchies and Hegemonic Masculinity: A General Theory of Prison Violence. *The British Journal of Criminology*, 57, 40-60.
28. Peek, C. (2004). Breaking out of the Prison Hierarchy: Transgender Prisoners, Rape, and the Eighth Amendment. *Santa Clara Law Review*, 44 (4), 1211-1248. Preuzeto 3. srpnja 2019. s <https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1227&context=lawreview>.
29. Ricciardelli, R. (2014). *Surviving Incarceration: Inside Canadian Prisons*. Ontario: WLU Press. Posjećeno 5. srpnja 2019. na <https://books.google.hr/books?id=IajmAwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Surviving+Incarceration:+Inside+Canadian+Prisons&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwith7ztr6HkAhXowYsKHR5fB44Q6AEIJzAA#v=onepage&q=Surviving%20Incarceration%3A%20Inside%20Canadian%20Prisons&f=false>.

30. Ricciardelli, R., Moir, M. (2013). Stigmatized among the Stigmatized: Sex Offenders in Canadian Penitentiaries. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*. 1-33. Preuzeto 23. srpnja 2019. s https://www.researchgate.net/profile/Rose_Ricciardelli/publication/265697965_Stigmatized_among_the_Stigmatized_Sex_Offenders_in_Canadian_Penitentiaries/links/5bfaa13a299bf1a0203225a7/Stigmatized-among-the-Stigmatized-Sex-Offenders-in-Canadian-Penitentiaries.pdf.
31. Roy, S. (2003). Reforme zatvora u Indiji: pregled. *Kriminologija & socijalna integracija*, 11 (1), 41-48. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/99002>.
32. Sabo, D., Kupers, T.A., London,, W. (2001). *Prison Masculinities*. Philadelphia: Temple University Press. Posjećeno 4. srpnja 2019. na <https://books.google.hr/books?id=3InK6Ue6ot4C&pg=PA8&dq=prisoners+hierarchy&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjA3s2W8prjAhVpl4sKHQXjDzsQ6AEIJzAA#v=onepage&q=prisoners%20hierarchy&f=false>.
33. Schwaebe, C. (2006). Learning to Pass: Sex Offenders' Strategies for Establishing a Viable Identity in the Prison General Population. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49 (6), 614-625.
34. Seligson, M.A., Zaitzow, B.H., Thomas, J., Passe-Smith, J.T. (2003). *Women in Prison: Gender and Social Control*. Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc. Posjećeno 27. kolovoza 2019. na <https://books.google.hr/books?id=RyBF1WXXmckC&printsec=frontcover&dq=women+offenders&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwio1pqF9qLkAhWkmIsKHe41CqcQ6AEIQjAD#v=onepage&q=women%20offenders&f=false>.
35. Shoham, E. (2015). *Prison Tattoos: A Study of Russian Inmates in Israel*. Springer. Posjećeno 4. srpnja 2019. na https://books.google.hr/books?id=9VIyBwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Prison+Tattoos:+A+Study+of+Russian+Inmates+in+Israel&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjBha3J95jkAhVv_SoKHUqbDB4Q6AEIJzAA#v=onepage&q=Prison%20Tattoos%3A%20A%20Study%20of%20Russian%20Inmates%20in%20Israel&f=false.

36. Skarbek, D. (2011). Governance and Prison Gangs. *American Political Science Review*, 105 (4), 702-716.
37. Skarbek, D. (2014). *Governance in the Society of Captives*. New York: Oxford University Press. Posjećeno 13. kolovoza 2019. na <https://www.chapman.edu/research/institutes-and-centers/economic-science-institute/files/ifree-papers-and-photos/skarbek-chapter-4.pdf>.
38. South, C.R., Wood, J. (2006). Bullying in Prisons: the Importance of Perceived Social Status, Prisonization and Moral Disengagement. *Aggressive Behavior*, 32, 490-501.
39. Terehovičs, V. (2003). Criminalistic characteristics of some articles withdrawn from prisoners at Riga Central Prison. *Jurisprudencija*, 43 (35), 153-157. Preuzeto 5. Srpnja 2019. s <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/13560/3399-7114-1-SM.pdf?sequence=1>.
40. Van Wormer, K. (2010). *Working with Female Offenders: A Gender-Sensitive Approach*. New Jersey: John Wiley & Sons. Posjećeno 26. kolovoza 2019. na https://books.google.hr/books?id=zI4v7_sw5lsC&printsec=frontcover&dq=Working+with+Female+Offenders:+A+Gender-Sensitive+Approach&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjp0NK8sqHkAhUo_SoKHRcuBrkQ6AEIJzAA#v=onepage&q=rking%20with%20Female%20Offenders%3A%20A%20Gender-Sensitive%20Approach&f=false.
41. Wellford, C. (1967). Factors Associated with Adoption of the Inmate Code: A Study of Normative Socialization. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 58 (2), 197-203. Preuzeto 15. srpnja 2019. s <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5447&context=jclc>.
42. Winfree, L.T.Jr., Newbold, G., Houston Tubb III, S. (2002). Prisoner perspective on inmate culture in New Mexico and New Zealand: A descriptive case study. *The Prison Journal*, 82 (2), 213-233. Preuzeto 22. kolovoza 2019. s

<https://www.researchgate.net/publication/249707496> Prisoner Perspectives on Inmate Culture in New Mexico and New Zealand A Descriptive Case Study.

43. Wood, J., Moir, A., James, M. (2009). Prisoners' gang-related activity: the importance of bullying and moral disengagement. *Psychology, Crime & Law*, 15 (6), 569-581. Preuzeto
26. lipnja 2019. S
https://kar.kent.ac.uk/20143/1/prisoners_gang_related_activity_bullying_and_moral_disengagement.pdf.